

JURIDISKA INSTITUTIONEN
Stockholms universitet

**Hur påverkas domstolens bedömning av
barnets bästa i mål om vårdnad, boende
och umgänge av en förälders otillbörliga
förfarande?**

särskilt om umgängessabotage och
otillbörlig påverkan av barn

Klara Andersson

Examensarbete i Familjerätt, 30 hp
Examinator: Theddo Rother-Schirren
Stockholm, Vårterminen 2016

**Stockholms
universitet**

Innehållsförteckning

Förkortningar	3
Sammanfattning	4
1 Inledning	5
1.1 Problemformulering	5
1.2 Bakgrund och ämne.....	5
1.3 Syfte och frågeställningar.....	6
1.4 Metod och material.....	7
1.5 Avgränsningar	11
2 Offentligheten och föräldrarnas ansvar för att barnets bästa och barnets behov tillgodoses	12
2.1 Om processen i mål om vårdnad, boende och umgänge	12
2.1.1 Vårdnadsreformen 2006.....	13
2.1.2 Vårdnadsutredningen.....	13
2.1.3 Interimistiska beslut	14
2.1.4 Snabbupplysningar.....	14
2.2 Föräldraansvaret enligt FB	15
3 Avgränsningen mellan stabilitet och umgänge.....	17
3.1 Barnets bästa i mål om vårdnad, boende och umgänge	17
3.1.1 Barnets bästa i FB.....	17
3.1.2 FN:s barnkonvention.....	18
3.2 Barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrar	20
3.2.1 Umgängesrätt.....	21
3.3 Barnets behov av trygghet och stabilitet	22
3.3.1 De interimistiska besluten avgör?	23
3.4 Umgängessabotage	23
3.4.1 Egenmäktighet med barn.....	26
3.4.2 Olovligt bortförande och kvarhållande av barn.....	26
3.5 Diskussion	28
4 Otillbörlig påverkan av barn mot en förälder.....	30
4.1 Barnets vilja och rätt att komma till tals.....	30
4.1.1 Barnets vilja och rätt att komma till tals enligt artikel 12 Barnkonventionen jämfört med föräldrabalkens 6 kap 2 a §.....	32
4.2 Otillbörlig påverkan av barn mot en förälder.....	33
4.3 PAS (Parental Alienation Syndrome).....	37
4.3.1 Bakgrund och framväxt	37
4.3.2 Kritiken av PAS.....	38

4.3.3 PAS i Europadomstolen	39
4.4 Diskussion	40
5 Verkställighet och andra påföljder vid förälders otillbörliga förfarande.....	42
5.1 Inledning.....	42
5.2 Samförståndslösning och samarbetsamtal	43
5.3 Verkställighet	43
5.3.1 Vite och hämtning.....	44
5.3.2 Överflyttning till vårdnadshavare	44
5.3.3 Omedelbart omhändertagande.....	44
6 Slutsatser	44
Källförteckning.....	47

Förkortningar

Barnkonventionen	FN: s konvention om barnets rättigheter
Barnrättskommittén	FN:s kommitté för barnets rättigheter
Dir.	Direktiv
EKMR	Europeiska konventionen för mänskliga rättigheter
EU-domstolen	Europeiska unionens domstol
Europadomstolen	Europadomstolen för de mänskliga rättigheterna
FB	Föräldrabalk (1949:381)
FN	Förenta Nationerna
HFD	Högsta Förvaltningsdomstolen
HovR	Hovrätten
JK	Justitiekanslern
JO	Justitieombudsmannen
KamR	Kammarrätten
LVU	Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
Prop.	Proposition
RegR	Regeringsrätten
RF	Regeringsformen (1974:152), omtryckt (2011:109)
SoL	Socialtjänstlag (2001:453)
SOU	Statens offentliga utredningar
TR	Tingsrätten
Verkställighetslagen	Lag (1989:14) om erkännande och verkställighet av utländska vårdnadsavgöranden m.m. och om överflyttning av barn

Sammanfattning

Den här uppsatsen behandlar den rättsliga bedömningen av barnets bästa vid en förälders otillbörliga förfarande i mål om vårdnad, boende och umgänge. Med otillbörligt förfarande menas i detta arbete när en förälder på ett rättsstridigt sätt motarbetar barnets kontakt med den andra föräldern genom att påverka barnet eller på annat sätt förhindrar kontakten mellan barnet och den andra föräldern.

I uppsatsen undersöks vad en förälders otillbörliga förfarande får för konsekvenser för parterna i domstolens bedömning av barnets bästa i mål om vårdnad, boende och umgänge. Domstolens bedömning av barnets bästa analyseras ur både ett barnperspektiv och ett föräldraperspektiv. Barnets behov av umgänge med båda föräldrar vägs mot dess behov av stabilitet och kontinuitet och domstolens bedömning av barnets vilja och rätt att komma till tals problematiseras utifrån det förhållandet att barnet utsatts för stark påverkan av en förälder.

I analysen framkommer stöd för att stabiliteten i många fall överväger barnets rätt till umgänge samt att barnets uttalanden ofta får avgörande betydelse för utgången i målen, trots att barnet utsatts för stark påverkan i sin åsikt. Detta gäller i synnerhet barn över tolv. Min uppfattning är att otillbörliga förfaranden i många fall ”lönar sig” för den handlande föräldern till följd av hur principen om barnets bästa tolkas idag.

1 Inledning

1.1 Problemformulering

I alla beslut om vårdnad, boende och umgänge ska domstolen och andra berörda myndigheter genomföra en individuell bedömning av barnets bästa enligt 6 kap 2 a § FB. Denna bedömning kompliceras när en eller båda föräldrar handlar på ett otillbörligt sätt. Med otillbörligt förfarande menas i denna uppsats när en förälder på ett rättsstridigt sätt motarbetar barnets kontakt med den andra föräldern genom att påverka barnet eller på annat sätt förhindrar kontakten mellan barnet och den andra föräldern.

1.2 Bakgrund och ämne

De flesta mål om vårdnad, boende och umgänge kan lösas utan att gå till domstol. När föräldrarna inte kan komma överens eller när en förälder vägrar efterfölja en dom eller ett beslut om vårdnad, boende eller umgänge fordras att en prövning av frågan görs i domstolen utifrån principen om barnets bästa.¹ På senare år har vårdnadstvisterna ökat i stor omfattning och tvisterna om barnen har blivit mer komplicerade och konfliktyllda.² Många barn far illa av att dras in i föräldrarnas konflikt.³

Bedömningen av barnets bästa i mål om vårdnad, boende och umgänge ska göras individuellt. Domstolen behöver ta hänsyn till en mängd olika faktorer i sin bedömning, bl.a. barnets hälsa och utveckling, barnets behov av en stabil och fungerande tillvaro samt att barnets behov av kontakt med sina föräldrar. Domstolens bedömning kompliceras ju mer konfliktylld processen mellan föräldrarna är. Särskilt i vårdnadstvister där föräldrarna bråkar om vårdnaden om barnet kan en eller båda föräldrar hävda att de ensamt är bäst lämpade att ha hand om barnet samtidigt som de brister i sitt föräldraansvar i kampen att hålla barnet från den andra föräldern. Det sägs att ingen kan gå vinnande ur en vårdnadsvist eftersom barn inte är något man tävlar om. Samtidigt är det få förluster som är så kännbara för föräldrar som förlusten av ett barn.

¹ Cederborg & Warnling-Nerep, *Barnrätt* s. 147, 149 ff.

² Detta bl.a. till följd av en ökad globalisering i kombination med ett stegrande antal separationer mellan föräldrar, enligt Socialtjänsten, *Familjerätten och barnet i vårdnadstvister* s. 21. Vårdnadstvisterna har mer än fördubblats i landets TR under de senaste tio åren och sedan vårdnadsreformen 2006 har vårdnadstvisterna ökat med cirka 40 procent, Cederborg & Warnling-Nerep, *Barnrätt* s. 147, 367.

³ SOU 2011:51 *Fortsatt föräldrar - om ansvar, ekonomi och samarbete för barnets skull* s. 219; 50 000 barn är med om en separation varje år, ”www.scb.se”, lydelse 2016-05-16.

I en del fall tvingas barnet ta ställning för en förälder, i andra fall utesluts kontaktträffar sporadiskt vilket medför att kontakten mellan barnet och umgängesföräldern försämras. I andra mer ovanliga fall händer det att en förälder för bort barnet utomlands eller håller det gömt för att helt avskära kontakten med den andra föräldern. Föräldrarnas handlingssätt kan ha olika förklaringar och är i vissa fall legitimerade för att skydda barnet. En förälder som undanhåller barnet från den andra föräldern kan t.ex. handla i nödrätt. I detta arbete behandlas dock mål där föräldrarnas agerande är otillbörligt och alltså utförs utan godtagbara skäl. I dessa konfliktfyllda mål är det oundvikligt att faktorer såsom stabilitet och barnets behov av umgänge ställs mot varandra. Domstolen ställs inför en svår avvägning av vilka faktorer av barnets bästa som ska överväga i det individuella fallet. I den individuella bedömningen kan domstolen inte utan vidare falla tillbaka på rådande praxis.

Denna uppsats behandlar domstolens bedömning när några av de mest centrala tolkningsgrunderna för vad som utgör barnets bästa ställs mot varandra, nämligen behovet av stabilitet, rätten till umgänge och barnets rätt att bli hörd.

1.3 Syfte och frågeställningar

Syftet med detta arbete är att undersöka vilka konsekvenser en förälders otillbörliga förfarande får för parterna i domstolens bedömning av barnets bästa i mål om vårdnad, boende och umgänge. För att uppnå syftet utreds och analysers domstols bedömning av barnets bästa i mål om vårdnad, boende och umgänge med fokus på frågan hur bedömningen påverkas vid en förälders otillbörliga förfarande. Effekterna av en förälders otillbörliga förfarande undersöks utifrån ett föräldraperspektiv och ett partsperspektiv. Genom en analys av främst förarbeten, doktrin och praxis har jag för avsikt att besvara de två huvudfrågeställningarna nedan.

- Väger ett barns behov av stabilitet och trygghet över behovet av en nära och god kontakt med båda föräldrar i bedömningen av barnets bästa?
- Hur påverkas domstolens beaktande av barnets vilja av att barnet utsatts för stark påverkan av en förälder?

1.4 Metod och material

Juridisk metod

Rättsvetenskap handlar om att förstå och förklara gällande rätt. Juridisk metod genomsyrar hela det rättsvetenskapliga arbetet och handlar om att hitta stöd för rättslig kunskap och finna vad gällande rätt är.⁴ Gällande rätt utgörs av ett system av regler som ges olika innebörd och tolkning utifrån olika metoder. Detta system betecknas ofta som rättskällevärdet.⁵ Genom tiden har olika metoder utarbetats för att tolka och tillämpa rättskällorna.⁶

Den rättsdogmatiska metoden används i många rättsvetenskapliga arbeten för att kartlägga gällande rätt.⁷ Rättsdogmatisk metod handlar i korta drag om att fastställa och tolka gällande rättsregler utifrån studier av rättskällorna.⁸ I detta arbete har utöver den klassiska rättsdogmatiska metoden använts en rättsanalytisk metod. Då syftet varit att undersöka konsekvenser av en förälders otillbörliga förfarande utifrån olika partsperspektiv har fokus lagts vid en analys av gällande rätt, hur systemet av regler är uppbyggt och hur rättsreglerna tillämpas i svenska domstolar samt vad detta får för effekter för inblandade parter.

Material

Barnrätten är ett materialrikt område. Det finns en mängd såväl nationella som internationella rättskällor som behandlar barnets bästa och institutet umgängessabotage. Mitt intryck är att området otillbörlig påverkan är något materialfattigt, särskilt inom svensk doktrin och praxis. En förklaring till detta verkar vara att otillbörlig påverkan till stor del ingår i de frågor som tas upp i samband med umgängessabotage. Med anledningen av svårigheten att hitta relevant material i de svenska rättskällorna har visst utländskt material använts i författandet av denna uppsats. Det är här viktigt att påminna om att dessa rättskällor inte är av direkt betydelse för den svenska rättstillämpningen.

⁴ Schiratzki, *Föräldraansvar i välfärdsrätten* s. 25 ff. Rättsvetenskap och juridisk metod är kanske främst ett område som behandlas av rättsvetenskapliga forskare men behandlas även av praktiskt verksamma jurister, Hollander & Borgström (red.), *Juridik och rättsvetenskap i socialt arbete* s. 23 ff.

⁵ Rättskällorna ändras och formuleras och ändrats genom tiden efter påverkan av politik, och skiljer sig åt mellan olika rättssystem och länder, Hollander & Borgström (red.), *Juridik och rättsvetenskap i socialt arbete* s. 17.

⁶ Korling & Zamboni, *Juridisk metodlära* s. 18 f., 21, 47; Eneroth, *Juridik för socialt arbete* s. 20. Jfr Sandgren, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare* s. 38.

⁷ Sandgren, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare* s. 53.

⁸ Hollander & Borgström (red.), *Juridik och rättsvetenskap i socialt arbete* s. 17, 20 f. För mer om den rättsdogmatiska metoden se Korling & Zamboni, *Juridisk metodlära* s. 21 ff.; Eneroth, *Juridik för socialt arbete* s. 20 ff.

Europarätten utgör till skillnad från mycket annat utländskt material en del av den gällande svenska rättsordningen.⁹ EU:s beslutsmakt är till stor del av överstatlig karaktär vilket gör den svårplacerad inom den svenska rättskällehierarkin.¹⁰ 1950 tillkom den för enskilda EU-medborgare viktiga Europeiska konventionen för mänskliga rättigheter [cit. EKMR]. EKMR ger enskilda personer vars rättigheter enligt konventionen kränkts av en medlemsstat, en direkt klagorätt vid Europadomstolen för de mänskliga rättigheterna [cit. Europadomstolen].¹¹ Utvecklandet och tillämpandet av EKMR sköts av Europadomstolen. Konventionen gäller som svensk lag sedan 1995. Detta innebär att EKMR och dess tillhörande praxis är direkt tillämpliga för svenska domstolar och myndigheter.¹² I detta arbete hänvisas bl.a. till målen *Elsholz & Sommerfeld v. Germany* (nedan under 4.3.3 *PAS i Europadomstolen*).

Rättskälleläran

I sökandet av rättskällor har i det här arbetet utnyttjats digitala hjälpmedel. Dels har instrument som www.zeteo.se, www.karnovgroup.se och www.infotorg.se använts,¹³ dels har bibliotekens samt riksdagens egna databaser använts i stor utsträckning för att söka relevanta förarbeten, rättsfall och doktrin på internet samt även fysiskt material.¹⁴

Som allmänt erkända rättskällor räknas i Sverige idag huvudsakligen lag, förarbeten, rättspraxis, doktrin och sedvanerätt.¹⁵ I en hierarkisk ordning står lagen, bestående av

⁹ Bernitz m.fl., *Finna rätt* s. 29 f., 59 ff.; Schiratzki, föräldraansvar i välfärdsrätten s. 29. Unionsrätten har en "egen rättskällelära" med inbördes hierarkisk ordning uppdelad i primärrätt (unionsfördraget, funktionsfördraget samt rättighetsstadgan), sekundärrätt (förordningar, direktiv och beslut) och icke bindande normgivning (rekommendationer och yttranden m.m.). Se härom bl.a. i Bernitz m.fl., *Finna rätt* s. 65 ff.

¹⁰ EU-rätten placerar sig någonstans mellan lag och förarbete i den svenska rättskälleläran, Eneroth, *Juridik för socialt arbete* s. 18. EU:s överstatlighet kan jämföras med andra internationella samarbeten som ofta är mellanstatliga, se härom i Bernitz m.fl., *Finna rätt* s. 60.

¹¹ Bernitz m.fl., *Finna rätt* s. 82 f. Villkor för att ett mål ska tas upp till prövning i Europadomstolen stadgas i artikel 35 EKMR.

¹² Bernitz m.fl., *Finna rätt* s. 82.

¹³ "www.zeteo.se", "www.karnovgroup.se", "www.infotorg.se", lydelse 2016-07-21.

¹⁴ "www.ub.umu.se", "www.su.se/biblioteket", "www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/", lydelse 2016-07-21.

¹⁵ Schiratzki, *Föräldraansvar i välfärdsrätten* s. 26; Sandgren, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare* s. 37. Andra viktiga rättskällor utgörs av uttalanden från justitieombudsmannen [cit. JO] och yttranden från justitiekanslern [cit. JK]. Bernitz m.fl., *Finna rätt* s. 141; Eneroth, *Juridik för socialt arbete* s. 18. Sedvanerätten nämns inte vidare i denna framställning då den främst är av vikt inom den affärsrättsliga civilrätten, Hollander & Borgström (red.), *Juridik och rättsvetenskap i socialt arbete* s. 22. Mer om handelsbruk och sedvänja i Bernitz m.fl., *Finna rätt* s. 164 ff. Källor som inte betecknas som "rättskällor" kan också ha relevans för det rättsvetenskapliga arbetet. Viktiga källor som gränsar till socialrättens område är bl.a. kommunala riktlinjer, socialstyrelsens rekommendationer och allmänna råd (t.ex. Socialstyrelsens allmänna råd om socialnämndens ansvar för vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge. [cit. SOSFS 2012:4].

grundlag, lag och övriga föreskrifter, högst upp av rättskällorna.¹⁶ Den offentliga makten utövas under lagarna enligt legalitetsprincipen 1 kap. 1 § RF. I Sverige är lagtexten ofta odetaljerat formulerad. Detta är fallet inte minst vid barnets bästa enligt 6 kap 2 a § FB. Även om lagen har företräde över andra rättskällor är det ofta ofullständigt att söka svaret på en rättslig fråga enbart i lagtexten.¹⁷

Efter lag följer förarbeten och rättspraxis i rättskällehierarkin. Med förarbeten menas de utredningar, motiveringar och förslag till formulering som legat till grund för aktuell lagtext.¹⁸ Genom förarbetsuttalanden är det möjligt att utläsa vad som var syftet med en lag vid dess tillkomst.¹⁹ Förarbeten är dock inte bindande och förlorar aktualitet med tiden.²⁰ I de internationella rättskällorna finns eller används inte förarbeten på samma sätt som i den svenska rättstraditionen. I avsaknad av förarbeten finns andra tolkningsinstrument att tillgå.²¹

Rättspraxis studeras för att utreda domstolarnas tolkning och tillämpning av rättsreglerna.²² De svenska domstolarna ingår i en instansordning, där Högsta Förvaltningsdomstolen och Högsta Domstolen utgör högsta instans.²³ De högsta instanserna behandlar principiellt viktiga mål och prejudikaten från dessa domstolar är avsedda att vara vägledande i framtida rättstillämpning, även om domstolarna i lägre instans inte har någon skyldighet att följa de överordnade domstolarnas prejudikat.²⁴ Med prejudikat menas fall som får ”faktisk

¹⁶ Mer om lag och författning som den primära rättskällan, se Bernitz m.fl., *Finna rätt* s. 31, 93 ff.; Eneroth (red.), *Juridik för socialt arbete* s. 16 ff.; Hollander & Borgström (red.) *Juridik och rättsvetenskap i socialt arbete* s. 22.

¹⁷ Lagtext behöver ofta kompletteras av allmänna juridiska kunskaper vid besvarandet av en rättslig fråga, Bernitz m.fl., *Finna rätt* s. 93. I Sverige läggs därför stor vikt vid lagförarbeten för att tolka motiven till lagtexten.

¹⁸ Bernitz m.fl., *Finna rätt* s. 111. Till förarbeten räknas bl.a. statens offentliga utredningar [cit. SOU], regeringens propositioner [cit. Prop.] samt riksdagsutskottets betänkanden. Propositionerna utgör särskilt framstående rättskällor och betecknas ofta som de viktigaste förarbetena, se bl.a. Bernitz m.fl., *Finna rätt* s. 114.

¹⁹ Mer om förarbeten som rättskälla i Bernitz m.fl., *Finna rätt* s. 111 ff.

²⁰ Bernitz m.fl., *Finna rätt* s. 32.

²¹ Detta gäller bl.a. för europarätten och FN:s konvention om barnets rättigheter [cit. Barnkonventionen], se Bernitz m.fl., *Finna rätt* s. 32, 74. Se även nedan om FN:s kommitté för barnets rättigheter [cit. barnrättskommittén] som tolkningsinstrument till barnkonventionen, se nedan under 3.2.2 *FN:s barnkonvention*.

²² Mer om rättspraxis som rättskälla i Bernitz m.fl., *Finna rätt* s. 133 ff.

²³ Bland specialdomstolarna utgörs högsta instans av Arbetsdomstolen och Marknadsdomstolen. Även Europadomstolen och Europeiska unionens domstols [cit. EU-domstolen] domspraxis är av vikt för svensk rättstillämpning. De allmänna domstolarna utgörs i Sverige av tingsrätten [cit. TR], hovrätten [cit. HovR] samt Högsta Domstolen [cit. HD]. De allmänna förvaltningsdomstolarna utgörs av förvaltningsrätten [cit. FR] kammarrätten [cit. KamR] samt Högsta Förvaltningsdomstolen [cit. HFD] (tidigare Regeringsrätten [cit. RegR]). Om rättsfallpublicering; rättsfall från HD publiceras som NJA, från HFD och som RegR publicerades som RÅ. Rättsfall från HovR publiceras i vissa fall med beteckningen RH. Opublicerade avgöranden refereras med uppgifter om domstol, målnummer och avgörandedatum.

²⁴ Bernitz m.fl., *Finna rätt* s. 135.,

genomslagskraft”, vare sig det rör sig om högsta eller underordnad instans.²⁵ Även rättspraxis i lägre instans har status som rättskälla. Avgöranden från lägre instans har dock ett lågt eller intet prejudikatvärde.²⁶ I ett arbete om barnets bästa utgör den individualiserade bedömningen ett problem i rättspraxis-hänseende. Bristen på detaljerad lagstiftning, samt det förhållandet att bedömningen ska vara individuell leder till att prejudikat väger mindre tungt på barnrättens område.²⁷ Mot det sagt är rättsfallen fortfarande av stor relevans för det rättsvetenskapliga arbetet. I det här arbetet omnämns två omfattande studier som gjorts av domar som företagits för att undersöka domstolens bedömning av barnets bästa och barnets rätt att komma till tals.²⁸ Rättsfallen i detta arbete har valts efter deras prejudikatvärde och relevans för framställningen.²⁹

En viktig rättskälla utgörs slutligen av den juridiska doktrinen.³⁰ Vid motsägelsefull eller svårtolkad lagtext som är fallet inom barnrättens område utgör doktrin en värdefull rättskälla.³¹ Doktrinen har funktion både som informationsbärare och kompletterande rättskälla.³² Doktrin utgörs av rättsvetenskapliga verk vilket innebär att det finns krav på innehållets rättsliga relevans. Till doktrin räknas bl.a. monografier, uppsatser, lagkommentarer, läroböcker och tidskrifter.³³ I valet av doktrin och litteratur har i detta arbete hänsyn tagits till publiceringsdatum med tanke på vårdnadsreformen 2006. Reformen har inneburit förändringar i aktuella delar inom barnrättens område varför aktualiteten av verk publicerade innan reformen trädde i kraft 2006 kan ifrågasättas. Mål om vårdnad, boende och

²⁵ Bernitz m.fl., *Finna rätt* s. 133 f. Prejudikat och prejudikatvärde utgör ett område som i sig kan indelas i olika kategorier. En normativ del (prejudikatsystemet) och en subjektiv del (uppfattningen hos jurister) samt avgörandets faktiska genomslagskraft, Bernitz m.fl., *Finna rätt* s. 133.

²⁶ Såsom systemet är uppbyggt koncentreras domstolens arbete i första instans på att avgöra frågan i det enskilda fallet. Det finns sålunda inget syfte att vara vägledande inför framtida rättstillämpning på samma sätt som i de principiellt viktiga målen som behandlas av högsta instans. Om frågan avgjorts i högre instans utesluts rättskällevärdet i underinstansens avgörande helt. Prejudikaten från högsta instans utgör särskilt centrala rättskällor, Bernitz m.fl., *Finna rätt* s. 31, 135 ff.

²⁷ Schiratzki, *Föräldraansvar i välfärdsrätten* s. 28; Saldeen, *Barn och föräldrarätt* s. 70.

²⁸ Rejmer, ”Barnperspektiv och barnets bästa i tingsrätts handläggning av vårdnadstvister”, SvJT 2002 s. 138 ff.; Ryrstedt, SvJT 2009 s. 1013 ff.

²⁹ I detta arbete görs vissa hänvisningar till orefererad hovrättspraxis, som alltså inte ansetts utgöra vägledande praxis i dagsläget. De orefererade hovrättsfallen har dock relevans inte minst i illustrativ bemärkelse.

³⁰ Mer om doktrin som rättskälla i Bernitz m.fl., *Finna rätt* s. 185 ff.

³¹ Bernitz m.fl., *Finna rätt* s. 32. Även doktrinen får en inbördes ordning efter sin vikt som rättskälla. En lärobok samt lagkommentarer väger inte särskilt tungt samtidigt som en doktorsavhandling som på djupet går in och undersöker ett rättsområde på detaljnivå kan ha stor betydelse i rättsligt arbete, Eneroth, *Juridik för socialt arbete* s. 18.

³² Doktrin fungerar utöver komplement och tolkning till lagtext som en kanal för förmedling av idéer och konstruktiva förslag som för rättsutvecklingen framåt, Bernitz m.fl., *Finna rätt* s. 185.

³³ En uppräknning samt presentation av de olika formerna av doktrin görs i Bernitz m.fl., *Finna rätt* s. 189 ff.

umgänge präglas vidare av en nära koppling till rättssociologins område och socialt arbete.³⁴ Mycket material inom det sociala arbetet kan inte räknas som rättsvetenskapliga verk men har betydelse som källa.³⁵ I detta arbete förekommer visst empiriskt material i form av statistik, icke-rättsvetenskapliga artiklar och hänvisningar till citat. Jag gör inte anspråk på att detta underlag ska ha någon rättsvetenskaplig relevans utan materialet återges i illustrativt syfte.

1.5 Avgränsningar

Könsfrågan

Diskussioner om kön uppkommer ofta i samband med mål om vårdnad, boende och umgänge. Inte minst vid förekomsten av otillbörlig påverkan av barn och PAS hävdas ibland s.k. könade argument, där det inte sällan hävdas att mammorna gynnas av barnets bästa såsom principen tolkas idag. Domstolen har i NJA 1989 s. 355 fastslagit att vårdnadsreglerna i FB är könsneutrala.³⁶ Trots att könsargumenten är intressanta från analysynpunkt kommer de inte att behandlas mer ingående i det här arbetet.³⁷

Ändring i vårdnaden enligt LVU

Denna uppsats behandlar inte vårdnadsfrågor när en förälder allvarligt brister i omsorgen av barnet på ett sådant sätt att ändring i vårdnaden enligt 6 kap 7 § FB aktualiserar ändring i vårdnaden enligt 2 § lag (1990:52) *med särskilda bestämmelser om vård av unga* [cit. LVU]. I vissa delar kan umgängessabotaget gränsa till reglerna om LVU. Lagen ställer dock upp krav på att en ”klar och konkret risk för skada på den unges hälsa och utveckling” föreligger för att tvångsomhändertagande ska kunna ske.³⁸ Påverkan av barn faller i normalfallet inte in under ”psykisk misshandel”, även om psykisk misshandel kan vara ett svårdefinierat begrepp.³⁹

³⁴Jfr exempelvis Rejmer, *Vårdnadstvister: en rättssociologisk studie av tingsrätts funktion vid handläggning av vårdnadskonflikter med utgångspunkt från barnets bästa*, passim.

³⁵För mer om den juridiska metoden i samverkan med socialt arbete, se Hollander & Borgström (red.), *Juridik och rättsvetenskap i socialt arbete* s. 25 ff.; Eneroth, *Juridik för socialt arbete* s. 16 ff.

³⁶Sjösten, *Vårdnad, boende och umgänge* s. 57. Jfr Saldeen, *Barn- och föräldrarätt* s. 229; Schiratzki, *Mamma och pappa inför rätta* s. 124.

³⁷Schiratzki gör en ingående analys av avgränsningen mellan ”jämsliddhet mellan två självständiga vuxna och barnets bästa”, där hon undersöker vilken betydelse föräldrarnas kön har i mål om vårdnad. I undersökningen analyseras samtliga hovrättsdomar från år 2004 om vårdnad, boende och umgänge samt några hovrättsdomar från år 2007. I avhandlingen framkommer Schiratzki till slutsatsen att domstolarna vanligen inte tar otillbörlig hänsyn till kön. Schiratzki, *Mamma och pappa inför rätta*.

³⁸Mer om ändring i vårdnaden enligt LVU och avgränsningen mellan LVU och umgängessabotage, se Sjosten, *Vårdnad, boende och umgänge* s. 62 ff.

³⁹Sjosten, *Vårdnad, boende och umgänge* s. 63.

2 Offentligheten och föräldrarnas ansvar för att barnets bästa och barnets behov tillgodoses

2.1 Om processen i mål om vårdnad, boende och umgänge

Mål om vårdnad, boende och umgänge har en speciell processuell konstellation där föräldrarna och barnet är partsbehöriga.⁴⁰ Barnet saknar däremot talerätt i målen.⁴¹ Barnets talan förs genom ställföreträdare som oftast är barnets vårdnadshavare eller förmyndare.⁴² Likt många andra familjerättsliga mål är mål om vårdnad, boende och umgänge indispositiva mål vilket innebär att domstolen har ett officialansvar.⁴³ Officialansvaret innebär en skyldighet för domstolen att tillse att utgången i målen blir till barnets bästa.⁴⁴ Det är också domstolen som gör den slutliga bedömningen av barnets bästa.⁴⁵ Domstolen kan ex officio besluta om ändring i vårdnaden enligt 6 kap 7 § FB som är ett utflöde ur rättens utredningsplikt.

I mål om vårdnad, boende och umgänge infaller vidare ingen *res judicata*.⁴⁶ Detta innebär att det inte föreligger några hinder mot att ny talan väcks när ett mål redan prövats. Avsaknaden av *res judicata* är en av anledningarna till att vårdnadstvister ofta blir utdragna och komplicerade, inrymmande flertalet domar och underhandsavgöranden.

⁴⁰ Partsbehörighet hänger samman med rättskapacitet och innebär rätten att vara part i rättegång. Barn är partsbehöriga eftersom de är fysiska personer, se bl.a. Ryrstedt & Mattson, SvJT 2007 s. 391.

⁴¹ Cederborg & Warnling-Nerep, *Barnrätt* s. 112 ff. Talerätt är rätten att föra sin egen talan i domstol. Utan talerätt saknas möjlighet att utföra vissa processhandlingar, Prop. 1994/95:224 *Barns rätt att komma till tals* s. 15. Se även Ryrstedt & Mattson, SvJT 2007 s. 391.

⁴² I vissa särskilda fall har socialnämnden talerätt att företräda barnet, Schiratzki, *Barnrättens grunder* s. 42 f.; SOSFS 2012:4 s. 16 f. Mer om talerätt och processbehörighet i Schiratzki, *Barnrättens grunder* s. 110; Schiratzki, *Föräldraansvar i välfärdsrätten* s. 194 ff.

⁴³ Med officialansvar menas att rätten har ett självständigt utredningsansvar. Med detta menas att domstolen i sin bedömning kan gå utöver vad parterna har yrkat (Jfr 17 kap 3 § RB), Schiratzki, *Föräldraansvar i välfärdsrätten* s. 187 ff.

⁴⁴ Domstolen, som annars ska vara ett opartiskt organ, kan sålunda sägas vara partisk till förmån för barnen i mål om vårdnad, boende och umgänge. Detta beror till stor del på att barnen i största möjliga mån ska undhållas från att behöva ta ställning föräldrarnas konflikt, Schiratzki, *Föräldraansvar i välfärdsrätten* s. 186. Se härom även i Saldeen, *Barn- och föräldrarätt* s. 204.

⁴⁵ Detta enligt principen om *jura novit curia*, ”Domstolen känner lagen”. Någon egentlig bevisbörda för barnets bästa åligger därför inte föräldrarna även om bevisning förekommer i stor mån, Schiratzki, *Föräldraansvar i välfärdsrätten* s. 192; *Nationalencyklopedin*, *jura novit curia*.

⁴⁶ ”Avgjord sak”. Med det latinska uttrycket *res judicata* menas förhållandet när en rättsak är avgjord genom lagkraftvunnen dom och därför inte kan tas upp till ny prövning. Schiratzki *Föräldraansvar i välfärdsrätten* s. 192; *Nationalencyklopedin*, *res judicata*.

2.1.1 Vårdnadsreformen 2006

2006 genomfördes en ny vårdnadsreform i Sverige i syfte att stärka barnperspektivet.⁴⁷ Regleringarna genomfördes den 1 juli 2006 och innebar ändringar i bl.a. 6 kap FB om vårdnad, boende och umgänge.⁴⁸ Lagändringen fäste särskild vikt vid att riskbedömningen av att barnet utsätts för misshandel, övergrepp i familjen eller risk härför skulle ges större utrymme.⁴⁹ Syftet att stärka barnperspektivet märks också inom socialtjänstens arbete, där bl.a. omfattningen av barnsamtal har ökat.⁵⁰

2.1.2 Vårdnadsutredningen

Som ovan angetts läggs mycket fokus i detta arbete vid vårdnadsmålen och domstolens lämplighetsbedömning av vilken av föräldrarna som är lämpligast att ha hand om barnets personliga förhållanden. Domstolsprocessen föregås ofta av en omfattande vårdnadsutredning ombesörjd av socialtjänsten.⁵¹ Vårdnadsutredningen väger tungt i själva processen i tingsrätten och kan sägas utgöra det centrala beslutsunderlaget.⁵² Vårdnadsutredningen ska däremot inte automatiskt få utslagsgivande betydelse, utan domstolen har ett eget ansvar att utreda barnets bästa utifrån utredningen, rättsreglerna och det som i övrigt framkommer i processen. Utredningen befriar således på intet sätt domstolen från officialansvaret.

Vårdnadsutredningarna genomförs oftast av socialnämndens familjerättsenhet och sker genom ett samspel mellan socialnämnden och tingsrätten.⁵³ Varje vårdnadsutredning ska innehålla ett utlåtande om barnets vilja och även vad som anses utgöra barnets bästa i objektiv mening. Socialtjänsten har en skyldighet att samtala med barnet om det är lämpligt för att tillse barnets

⁴⁷ Prop. 2005:06:99 *Nya vårdnadsregler*; SFS 2006:458 *Lagändringar i FB*; SOU 2005:43 *Vårdnad - Boende - Umgänge Barnets bästa, föräldrars ansvar*; 2005/06:LU27 *Nya vårdnadsregler*; Dir. 2014:84 *En utvärdering av 2006 års vårdnadsreform*; Saldeen, *Barn - och föräldrarätt* s. 14 ff.; Socialstyrelsen, *Familjerätten och barnet i vårdnadstvister: Uppföljning av hur 2006 års vårdnadsreform slagit igenom i socialtjänstens arbete* [cit. Socialtjänsten, Familjerätten och barnet i vårdnadstvister] s. 3, 13, 20.

⁴⁸ SFS 2006:458. Relevanta lagrum för denna uppsats är framför allt 6 kap 2 a § om barnets bästa, 4-6 §§ om överflyttning av vårdnaden, 15-15 a § om barn- och förälders umgängets rätt, 19 § om rättens officialansvar, 20 § om interimistiska beslut i mål om vårdnad, boende eller umgänge samt 21 § om vite vid förälders vägran att efterkomma dom. Även ändring i vissa av verkställighetsreglerna i 21 kap FB har skett, som är av vikt för framställningen. Se vidare härom i Sjöstén, *Vårdnad, boende och umgänge* s. 32 f.

⁴⁹ Prop. 2005/06:99 s. 1, 42 f.; Schiratzki *Barnrättens grunder* s. 118.

⁵⁰ Socialstyrelsen, *Vårdnad, boende och umgänge* s. 15.

⁵¹ Domstolens möjligheter att inhämta utredning i mål om vårdnad stadgas i 6 kap 19 § 1 st. FB. Se vidare SOSFS 2012:4 s. 11 ff.

⁵² Vårdnadsutredningen är ofta avgörande för målets utgång vilket lämnar socialnämnden med ett stort ansvar, Cederborg & Warnling-Nerep, *Barnrätt* s. 140 f.; Rejmer, SvJT 2002 s. 148.

⁵³ Hollander & Borgström (red.), *Juridik och rättsvetenskap i socialt arbete* s. 11 f.; Eneroth (red.) *Juridik för socialt arbete* s. 16.

rätt att komma till tals enligt 6 kap 19 § 3 st. FB. Socialnämnderna ska vidare, om det inte är olämpligt, lämna förslag till ett beslut med utgångspunkt i barnets bästa enligt 6 kap 2 a § FB. Förslaget ska innehålla en konsekvensbeskrivning över vad beslutet kan innebära för barnet på kort och på lång sikt.⁵⁴ I socialtjänstens konsekvensbeskrivning beaktas bl.a. riskerna för att barnet kan komma att bortföras, utsättas för våld eller på annat sätt fara illa. Dessa risker ska även beaktas vid socialnämndens snabbupplysningar i anslutning till interimistiska förfaranden.

2.1.3 Interimistiska beslut

Underhandsavgöranden är vanliga i mål med barn och gällande vårdnad och boende. De interimistiska besluten utgör ett viktigt förfarande i mål om vårdnad, boende och umgänge innan vårdnadsutredningen och huvudförhandlingen. Praktiska frågor behöver lösas vid sidan av en ofta lång rättsprocess. I 6 kap 20 § FB regleras de interimistiska besluten i vårdnads mål. Interimistiska beslut kan liksom de slutliga besluten bli föremål för verkställighet.⁵⁵ Genom lagändringen i FB 20 § har reglerna om interimistiska förfaranden ändrats.⁵⁶ Genom ett interimistiskt förfarande tas ett tillfälligt vårdnad-, boende- eller umgängesbeslut som gäller under en begränsad tid. Ett interimistiskt beslut kan komma att gälla under en lång tidsperiod vilket kan inverka på den slutliga domen.⁵⁷ Grunden för de interimistiska besluten är socialtjänstens snabbupplysningar.⁵⁸ Barnets bästa ska vara vägledande för de interimistiska besluten enligt 6 kap 2 a § FB. Domstolen är dock i regel försiktig med att vidta ingripande åtgärder som t.ex. överflyttning av vårdnaden i en interimistisk process på grund av det knappa underlaget som ligger till grund för de interimistiska besluten.

2.1.4 Snabbupplysningar

När socialtjänsten lämnar snabbupplysningar till tingsrätten med anledning av ett interimistiskt förfarande ska barnets vilja redovisas och barnet ska höras i den mån det är lämpligt. Snabbupplysningarna görs inom en kort tidsfrist vilket innebär en problematik för

⁵⁴ Socialtjänsten, *Familjerätten och barnet i vårdnadstvister* s. 26.

⁵⁵ De interimistiska beslutets rättskraft är i övrigt begränsad i jämförelse med de slutliga besluten, Schiratzki, *Föräldraansvar i välfärdsrätten* s. 202.

⁵⁶ SFS 2006:458.

⁵⁷ Mer om de interimistiska beslutens betydelse för avgränsningen mellan stabilitet och umgänge nedan under 3.4.1 *De interimistiska besluten avgör?*.

⁵⁸ SOSFS 2012:4 s. 9 ff.

socialtjänsten i arbetet med att höra barnet och klarlägga dess inställning.⁵⁹ Särskilt med de yngre barnen tar det ofta tid att få en bild av barnets vilja och med de äldre barnen finns det ofta ett behov av att etablera en förtroendefull relation vilket också är tidskrävande. Trots det anförda har socialtjänstens samtal med barn har ökat och barnets rätt att komma till tals har uppmärksammats i ledet att stärka barnperspektivet.⁶⁰

Utifrån ett barnrättighetsperspektiv har snabbupplysningarna och deras status som underlag i domstolsprocessen ifrågasatts av tingsrätterna. Kvaliteten på utredningarna och även tillvägagångssätten, hur barnsamtalen utförs och hur barnets vilja beaktas av socialtjänsten skiljer sig åt mellan kommuner.⁶¹ Ändå anses snabbupplysningarna vara mycket värdefulla ur ett barnrättsligt perspektiv.⁶²

2.2 Föräldraansvaret enligt FB

Vid en förälders otillbörliga förfarande aktualiseras reglerna om vårdnadshavares föräldraansvar.⁶³ Föräldraansvaret innefattar ett brett juridiskt område med funktionen att ge barnet någon som företräder det rättsligt samt ansvarar för att barnets behov av trygghet och omvårdnad tillgodoses. Föräldraansvaret åligger barnets vårdnadshavare, som oftast är dess båda föräldrar eller en förälder med ensam vårdnad.⁶⁴ Att ha vårdnaden om ett barn innebär en bestämmanderätt över viktiga beslut rörande barnets personliga förhållanden (6 kap 2 § 2 st. FB). Det har blivit allt vanligare att föräldrarna har gemensam vårdnad även om de inte lever tillsammans. Domstolen kan döma till gemensam vårdnad även när en förälder motsätter sig det, om det anses vara det bästa för barnet.⁶⁵ Idag är föräldrarnas samarbete dock ett krav för att gemensam vårdnad ska tillerkännas. Ensam vårdnad anses ofta bättre för barnet om

⁵⁹ Tidsfristen för socialtjänstens snabbupplysningar är normalt tre till sex veckor, Socialtjänsten, *Familjerätten och barnet i vårdnadstvister* s. 42.

⁶⁰ Att barnets vilja bör tas med även i socialnämndens snabbutredningar är en följd av 2006 års vårdnadsreform i syfte att stärka barnets rättigheter, Leviner, *Rättsliga dilemman i socialtjänstens barnskyddsarbete* s. 123. Mer om barnets talan vid socialtjänstens upplysningar i Socialtjänsten, *Familjerätten och barnet i vårdnadstvister* s. 13 ff.

⁶¹ Socialtjänsten, *Familjerätten och barnet i vårdnadstvister* s. 19 f.; Ryrstedt, SvJT 2009 s. 1019.

⁶² ”En bra snabbupplysning kan betyda att man inte ens behöver hålla huvudförhandling.”, citat av rådmän i TR, Socialtjänsten, *Familjerätten och barnet i vårdnadstvister* s. 20.

⁶³ I lagtexten görs ingen skillnad på vårdnadshavare som är föräldrar eller övrig som inträtt som vårdnadshavare i föräldrarnas ställe. De senare inryms under det juridiska begreppet ”föräldrar”, Sjösten m.fl., *Vårdnad, boende och umgänge* s. 37. Termen ”föräldraskap” är för övrigt könsneutral och används för att beteckna såväl mäns som kvinnors föräldraskap.

⁶⁴ Mer om vårdnadshavare i 6 kap 3-10 c §§ FB samt i Sjösten m.fl., *Vårdnad, boende och umgänge* s. 48 ff., 112 ff.

⁶⁵ Prop. 2005/06:99 s. 50. I NJA 1999 s. 451 blev detta fallet.

föräldrarna har stora samarbetsvårigheter.⁶⁶ I den här uppsatsen behandlas mål där föräldrarnas samarbetsvårigheter är så stora att en av föräldrarna ensam ska anförtros vårdnaden.⁶⁷

Begreppet ”föräldraansvar” används i EU-rätten samt i ett antal nationella rättssystem, men inte i svensk lagstiftning.⁶⁸ Anledningen till att ansvaret inte formulerats i svensk lag är att föräldraansvaret inte framgår som en skyldighet för vårdnadshavare utan är stadgat som en rättighet för barnet.⁶⁹ Även om begreppet ”föräldraansvar” inte fångats upp i lagstiftningen fungerar det väl som ett samlingsnamn för det rättsliga ansvar som åligger vårdnadshavaren att företräda ett barn samt ansvara för att det får den omvårdnad det behöver. Uppräkningen av barnets rättigheter ligger till grund för tolkningen av föräldrarnas skyldigheter gentemot barnet och därigenom utläses föräldraansvaret.⁷⁰ I 6 kap 1 § FB samt i vårdnadsbestämmelserna i 6 kap 2 § 2 st. FB stadgas barnets rättigheter gentemot sina vårdnadshavare. Den som har vårdnaden om ett barn har ett ansvar för barnets personliga förhållanden samt ska se till att barnets behov enligt 1 § blir tillgodosedda. Vidare inrymmer paragrafen vårdnadshavares tillsynsansvar samt ett strikt ansvar att hålla barnet under uppsikt för att hindra att barnet orsakar skada för någon annan.⁷¹ Vad som i övrigt inryms inom föräldraansvarets gränser har inte stadgats i lagtext utan framgår genom allmängiltiga normer som indirekt påverkar vårdnadshavaren. Föräldraansvaret kan på samma sätt som vårdnaden regleras i avtal mellan vårdnadshavarna. Detta avtal måste dock godkännas av socialnämnden.⁷² Brister i föräldraansvaret är inte sanktionerat, men kan få negativ inverkan på föräldrarnas lämplighet som vårdnadshavare vid rättens lämplighetsbedömning enligt 6 kap 7 § FB.

⁶⁶ Prop. 2005/06:99 s. 51. Jfr NJA 2007 s. 382 och NJA 2000 s. 345 där föräldrarnas samarbetsvårigheter varit så djupa att gemensam vårdnad inte varit aktuellt.

⁶⁷ Se vidare om förutsättningarna för gemensam vårdnad i Saldeen, *Barn- och föräldrarätt* s. 219; Ryrstedt, SvJT 2009 s. 1013 f., 1018 f.; Socialstyrelsen, *vårdnad, boende och umgänge* s. 31 ff.

⁶⁸ Jfr dock Schiratzki, *Föräldraansvar i välfärdsrätten* s. 15 f. ”Föräldraansvar” som ett EU-rättsligt begrepp preciseras i Schiratzki, *Föräldraansvar i välfärdsrätten* s. 15 f.

⁶⁹ Eneroth, *Juridik för socialt arbete* s. 18.

⁷⁰ Sjösten m.fl., *Vårdnad, boende och umgänge* s. 36.

⁷¹ Vårdnadshavares ersättningsskyldighet för barnets handlande sträcker sig långt och skyldighet att ersätta av barnet orsakad skada föreligger även vid vissa brott begångna av barnet. Vårdnadshavaren har ett strikt ansvar för skada barnet orsakar, enligt 3 kap 5 § skadeståndslagen [cit. SKL]. Mer om skadeståndsrätten gällande barn i Schiratzki, *Föräldraansvar i välfärdsrätten* s. 79 ff.

⁷² Prop. 1997/98:7 *Vårdnad, boende och umgänge* s. 111.

3 Avgränsningen mellan stabilitet och umgänge

3.1 Barnets bästa i mål om vårdnad, boende och umgänge

Barnets bästa är en grundläggande rättsprincip som även väl etablerats i lag och författningar inom såväl den nationella som internationella barnrättens område. Vid bedömningen av barnets bästa ska särskild vikt fästas vid risken för att barnet utsätts för övergrepp, att barnet olovligen bortförs eller kvarhålls eller att barnet annars far illa.⁷³ Som ovan redogjorts för ska principen beaktas i alla beslut om vårdnad, boende och umgänge som tas av domstol, socialnämnd samt andra berörda myndigheter. Barnets bästa ska även beaktas av vårdnadshavare som en del av föräldraansvaret. Barnets bästa som rättsområde har varit föremål för omfattande analys, lagreglering och tolkning. Vid bedömningen av barnets bästa ska en individuell bedömning göras för varje barns unika situation. Detta innebär att utgången i målen kan variera trots att omständigheter liknar varandra. Det bästa för ett barn är inte nödvändigtvis är det bästa för ett annat. I ett fall är ett umgängessabotage är så pass skadligt för barnets utveckling att vårdnaden behöver överflyttas till umgängesföräldern. I ett annat fall är det kanske barnets behov till en trygg och stabil tillvaro som är det viktigaste för barnet. Det händer ofta att de två synsätten hamnar i konflikt i domstolens bedömning av barnets bästa vilket gett upphov till otydligheter och skiljaktigheter i praxis och doktrin. Kritik har riktats mot att principen om barnets bästa saknar verkligt innehåll, främst mot att processen inte är anpassad för barn.⁷⁴

3.1.1 Barnets bästa i FB

6 kap 2 a § FB

Barnets bästa skall vara avgörande för alla beslut om vårdnad, boende och umgänge.

Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet skall det fästas avseende särskilt vid

- risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligen

⁷³ Cederborg & Warnling-Nerep, *Barnrätt* s. 139.

⁷⁴ Cederborg & Warnling-Nerep, *Barnrätt* s. 140. Mer om begreppet barnets bästa i Cederborg & Warnling-Nerep, *Barnrätt* s. 137, 139 ff., 176 ff; Sjösten, *Vårdnad, boende och umgänge* s. 34 ff. Jfr Singer, *Alla talar om barns rätt* s. 52 f. Singer problematiserar i artikeln huruvida det ständiga ”förstärkandet” av barnets rättigheter verkligen genomförs och medför förbättringar för barnets ställning, främst utifrån frågan om barnkonventionen ska inkorporeras såsom svensk lag. Singer ifrågasätter huruvida retoriken förskönar sanningen inom den svenska barnrättens område.

förs bort eller hålls kvar eller annars far illa, och

- barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna.

Hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad. Lag (2006:458).

I Sverige likt i många andra länder kommer principen om barnets bästa knapphändigt till uttryck i lagtexten. Anledningen är att lagstiftaren valt att lämna ett stort utrymme för domstolens egen tolkning. Barnets bästa ska bedömas individuellt utifrån barnets unika behov varför det är viktigt att domstolen lämnas utrymme för en fri bedömning. En allt för detaljerad lagtext gör att denna önskade flexibilitet hotas.⁷⁵ Vid bedömningen av barnets bästa finns flera väl utarbetade tolkningsinstrument att tillgå, såväl inom den internationella rätten som i den svenska. Tolkningen av barnets bästa kan ske med utgångspunkt i ett objektivt och ett subjektivt perspektiv.⁷⁶ Det objektiva perspektivet bygger på fakta (forskning och erfarenhet) kring barnet. Det är i den subjektiva delen barnets egen vilja och rätt att komma till tals ska beaktas.⁷⁷

3.1.2 FN:s barnkonvention

Artikel 3 första st. Barnkonventionen

Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, ska barnets bästa komma i främsta rummet.

Principen om barnets rätt att komma till tals i alla frågor som rör barnet i Sverige kan till stor del härledas från Sveriges ratificering av FN:s barnkonvention.⁷⁸ Genom barnkonventionen har barnet fått en starkare processuell ställning i vårdnadstvisterna. Barnkonventionen antogs av FN den 20 november 1989. Konventionen ratificerades och trädde i kraft i Sverige den 2

⁷⁵ Prop. 2005/06:99 s. 40; Sjösten m.fl., *Vårdnad, boende och umgänge* s. 39; Kaldal, *Parallella processer* s. 68.

⁷⁶ Cederborg & Warnling-Nerep, *Barnrätt* s. 139, 216.; Rejmer, SvJT 2002 s. 145.

⁷⁷ Kaldal, *Parallella processer* s. 68. Vad som utgör barnets objektiva bästa samt hur rangordning sker mellan olika objektiva faktorer kan omöjligen klarläggas. Barnets objektiva bästa bygger istället till stor del på presumtioner och allmänt erkända tolkningsprinciper. Ett exempel på en allmänt erkänd objektiv tolkning av barnets bästa är barnets behov av en nära och god kontakt med båda sina föräldrar under dess uppväxt.

⁷⁸ Prop. 2005/06:99 s. 38 f.; Prop. 1989/90:107 s. 103; 2005/06:LU27; Sjösten m.fl., *Vårdnad, boende och umgänge* s. 38. Om barnkonventionens tillkomst och förankring i svensk rätt, se Saldeen, *Barn- och föräldrarätt* sid 28.

september 1990.⁷⁹ Barnkonventionen kan därmed tillerkännas status som svensk rättskälla och utgör för Sverige en folkrättslig förbindelse men inte svensk lag.⁸⁰ Särskild svensk lagstiftning som uppfyller barnkonventionens artiklar ansågs inte behövas vid ratificerandet av konventionen. Barnkonventionen fördes istället in genom s.k. normharmoni.⁸¹ Barnombudsmannen inrättades bl.a. som ny myndighet Sverige i och med ratificeringen.⁸² Myndigheten har som uppgift att tillse att lagar och andra författningar överensstämmer med barnkonventionen. Många kompletteringar och lagändringar har behövt genomföras för att stärka och upprätthålla barnkonventionens regler i svensk rätt och för närvarande utreds huruvida konventionen ska inkorporeras som svensk lag i ett led att ytterligare stärka barnrättsperspektivet i svensk lagstiftning.⁸³

Barnets bästa stadgas i artikel 3 barnkonventionen, vilken har legat till grund för regleringen av barnets bästa i 6 kap 2 a § FB, 1 kap 2 § SoL, 1 kap 10 § UtIL och 5 § 1 st. LVU.⁸⁴ Konventionsstaterna får tillerkänna barn mer- men inte mindre omfattande rättigheter än vad som tillerkänns dem i konventionens artiklar (artikel 41 barnkonventionen). Eftersom barnkonventionen inte utgör svensk lag måste dess artiklar inte följas rent strikt juridiskt i Sverige, något som dock kan komma att bli verklighet om barnkonventionen inkorporeras såsom svensk lag. Barnkonventionen är ett omfattande regelverk med rättigheter för barn, med särskilt fokus på barnets rätt till ett fullständigt skydd. Barnkonventionen har inga förarbeten men det finns andra tolkningsinstrument tillgängliga. Ett av dessa är barnrättskommittén i Geneve.⁸⁵ Barnrättskommittén utformar bl.a. rekommendationer som

⁷⁹ Mer om Sveriges ratificering av barnkonventionen i Cederborg & Warnling-Nerep, *Barnrätt* s. 408 ff., se även Singer, *Alla talar om barns rätt* s. 73.

⁸⁰ Folkrättsliga tillämpningsorgan såsom internationella domstolar saknar ofta exekutiv makt. Trots detta får de folkrättsliga förpliktelseerna allt större inflytande över nationella rättsordningar, Hollander & Borgström (red.), *Juridik och rättsvetenskap i socialt arbete* s. 24.

⁸¹ Schiratzki, *Föräldraansvaret i välfärdsrätten* s. 31 f.; Prop. 1989/90:107 *Om godkännande av FN-konventionen om barnets rättigheter* s. 28 f.; Ds. 2011:37 *Hur svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med rättigheterna i barnkonventionen - en kartläggning* s. 19 f.; SFS 1993:335 *Införandet av barnkonventionen*. Se även Kaldal, *Parallella processer* s. 64.

⁸² SOU 1991:70, *Ombudsman för barn och Ungdom*; Prop. 1992/93:173 *Om en Barnombudsman*. Mer om barnombudsmannens tillkomst och arbete se myndighetens hemsida ”www.barnombudsmannen.se”, lydelse 2016-07-21.

⁸³ SOU 2016:19 *Barnkonventionen blir svensk lag*; Dir. 2013:35 *Översyn av barns rättigheter i svensk rätt*; Prop. 2009/10:232 *Strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige* s. 10. Författningen föreslås träda i kraft 2018 (SOU 2016:19 s. 19) Huvudargumenten för och emot inkorporering, se bl.a. Cederborg & Warnling-Nerep, *Barnrätt* s. 413 ff.

⁸⁴ Se Kaldal, *Parallella processer* s. 66; Eneroth, *Juridik för socialt arbete* s. 115. Barnets bästa har funnits i Sverige som rättsprincip sedan 1910-talet, Schiratzki, *Föräldraansvar i välfärdsrätten* s. 34 f.; Kaldal, *Parallella processer* s. 64.

⁸⁵ Barnrättskommittén är stationerad i Geneve består av 18 oberoende experter som uteslutande arbetar med frågor kring barnkonventionen och konventionsstaternas genomförande av konventionen. Konventionsstaterna

gäller individuellt för de olika konventionsstaterna, samt publicerar kontinuerligt allmänna kommentarer till hur barnkonventionen ska tolkas.⁸⁶

3.2 Barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrar

I 6 kap 2 a § 2 st. FB framgår tydligt att barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrar har en särskilt framträdande plats vid tolkningen av barnets objektiva bästa. Barn har ett behov av att ha båda sina föräldrar närvarande under sin uppväxt. Att detta är det som anses vara bäst för barnet har länge varit en dominerande tolkningsgrund till barnets bästa vilket framgår i såväl nationella lagregler som FB och LVU, doktrin samt utlåtanden från experter inom såväl juridiken som socialtjänsten.⁸⁷

Barnets behov av kontakt med båda föräldrar utgör grunden till att barnets bästa anses vara gemensam vårdnad även när föräldrar inte sammanbor, alternativt ensam vårdnad förenat med umgänge med den andra föräldern.⁸⁸ När gemensam vårdnad inte anses vara det bästa alternativet för barnet på grund av föräldrarnas djupa konflikt och oförmåga att samarbeta ska domstolen göra en helhetsbedömning av vilken av föräldrarna som är den lämpligaste vårdnadshavaren, för att sedan besluta om eventuellt boende eller umgänge. En tungt vägande förutsättning för att anses vara en lämplig vårdnadshavare är att föräldern förutspås medverka till att umgänget mellan barnet och den andra föräldern blir av. I en lämplighetsbedömning av

ska enligt artiklarna 43-44 rapportera till Barnrättskommittén om vilka åtgärder som vidtagits för att genomföra konventionen i staten, Prop. 2009/10:232 s. 9 f.

⁸⁶ Gällande barnets rätt att komma till tals, se bl.a. Sjösten, *Vårdnad, boende och umgänge* s. 37 f., 45 ff.; CRC/C/SWE/CO/5 ”*Sammanfattande slutsatser och rekommendationer avseende Sveriges femte periodiska rapport*” [cit. CRC/C/SWE/CO/5].

⁸⁷ Jfr artikel 7 barnkonventionen. I Socialtjänstens utredning *Familjerätten och barnet i vårdnadstvister* kommenterar socialtjänsten att behovet av en nära och god kontakt med båda föräldrar utgör den mest centrala av barnets behov, som ska beaktas vid bedömningen av barnets bästa, s. 26 f. a.a. Se även Socialstyrelsen, *Vårdnad, boende och umgänge* s. 46.; Schiratzki, *Barnrättens grunder* s. 51. I kapitlet ”Barnpsykiaterns synpunkter på vad som är barnets bästa” beskriver en barnpsykiatriker hur föräldrarna förmedlar olika roller och personligheter som är viktiga för barnen och hur den ene inte kan ersättas med den andre utan att det är något som saknas för barnet. Det är genom kontakten med båda föräldrar som barnet på ett naturligt sätt kan hitta sin egen personlighet. Denna utveckling sträcker sig ända upp igenom puberteten och ungdomsårens ofta svåra identitetssökande år. FB:s regler om gemensam vårdnad bygger på tanken om att barn mår bäst av att ha båda föräldrar närvarande under uppväxten, syftet är att gemensam vårdnad i alla fall det är möjligt är det bästa, Sjösten m.fl., *Vårdnad, boende och umgänge* (bilaga 4). En liknande beskrivning ger den tyska psykologen Wilfrid von Boch-Galhau i sitt föredrag *The Induced Parent/Child Alienation and Its Consequences (Parental Alienation Syndrome - PAS) in the Context of Separation and Divorce* [cit. Boch-Galhau, *The Induced Parent/Child Alienation*] s. 5 ff. I sitt arbete träffar Boch-Galhau bl.a. vuxna patienter som lider trauman av att i barndomen utsatts för PAS. Bland patienternas åkommor har han uppmärksammat lågt självförtroende, identitets- och relationsproblem som han själv härleder till förlusten av en förälder i barndomen. Von Boch-Galhau träffar även föräldrar som förlorat barnen, främst pappor som inte sällan lider svåra psykiska besvär av förlusten av kontakt med sina barn, Boch-Galhau, *The Induced Parent/Child Alienation* s. 1, 3.

⁸⁸ Prop. 2005/06:99; Socialstyrelsen, *Vårdnad boende och umgänge* s. 29. Jfr NJA 1999 s. 451.

vårdnaden om ett barn bör enligt förarbetena rätten tillerkänna vårdnaden till den av föräldrarna som antas bäst främja ett nära och gott samarbete med den andra föräldern.⁸⁹

3.2.1 Umgängesrätt

Barn har en lagstadgad rätt till umgänge med en förälder som inte är boförälder enligt 6 kap 15 § FB. Umgänge mellan ett barn och en förälder kan enas om i ett avtal mellan föräldrarna som sedan godkänns av socialnämnden. Det bästa för barnet är själv sagt när föräldrarna kommer överens om umgänge utan inblandning av domstolen. Kan föräldrarna dock inte nå samförstånd i frågan ska umgänget bestämmas i domstol efter en bedömning om barnets bästa enligt 6 kap. 15 a § FB. Processen är indispositiv och domstolen är inte beroende av vad parterna yrkat. Domstolen kan därför besluta om umgänge utan att en part yrkat så. En individuell prövning ska göras av umgängesfrågan med utgångspunkt i barnets bästa enligt 6 kap 2 a § FB.⁹⁰ Umgängesrätten utgör en viktig rättighet för barnet och inte minst för umgängesföräldern. En förälder som inte är boförälder äger rätt att föra talan om umgängesrätt med sitt barn. Det är dock barnets rätt till umgänge som står i fokus i lagtexten och inte föräldrarnas.⁹¹ Det händer ibland att barnet motsätter sig umgänge med en förälder. Barnet har i de fallen rätt att få sin vilja beaktad enligt 6 kap 2 a § 2 st. FB och barnets uttalande väger ofta tungt i umgängesbesluten. Barnet kan dock inte motsätta sig umgänget rättsligt om umgängesbeslutet anses vara till barnets bästa.⁹² Umgänge med förälder som inte är vårdnadshavare är inte i alla situationer det bästa för barnet.

Umgänget kan regleras på olika sätt, vanligast genom kontinuerliga träffar, boende på storhelger eller under lov eller sommaren men kontakten kan även ske genom brev eller på telefon den inte kan tillgodoses på annat sätt.⁹³ Det finns inga hinder mot att vidare umgänge än det som beslutas eller avtalas om mellan föräldrarna sker, däremot är det viktigt att umgänget preciseras. Ett umgänge kan inte komma till stånd mot umgängesföräldrarnas vilja,

⁸⁹ Prop. 1990/91:8 *Om vårdnad och umgänge* sid 37 f.; Prop. 1981/82:168 *Om vårdnad och umgänge m.m.* s. 66; Schiratzki, *Föräldrans ansvar i välfärdsrätten* s. 170 f.; Sjösten m.fl., *Vårdnad, boende och umgänge* s. 85 f.

⁹⁰ I bedömningen ska särskild vikt läggas vid risken för att barnet får illa och utsätts för våld, övergrepp eller annan kränkande behandling, Prop. 2005/06:99 s. 116 f.; 2005/06:LU27. jfr Prop. 1997/98:7 s. 48, 114 f.; Prop. 1990/91:8 s. 38.

⁹¹ Prop. 1997/98:7 s. 61 f.; Sjösten m.fl., *Vårdnad, boende och umgänge* s. 85 f., 95. Se även socialnämndens övergripande ansvar i 2 kap 2 § och 5 kap 1 § SoL. som stadgar en skyldighet tillgodose umgänge med annan förälder än den som barnet stadigvarande bor med, Socialstyrelsen, *Vårdnad, boende och umgänge* s. 44.

⁹² Socialstyrelsen, *Vårdnad, boende och umgänge* s. 45.

⁹³ Prop. 2005/66:99 s. 116. Mer om umgängets utformning, se Sjösten m.fl., *Vårdnad, boende och umgänge* s. 87 f.

s.k. umgängesvägran. Ett barn kan inte utkräva umgängesrätt mot umgängesförälders vilja.⁹⁴ Vid s.k. umgängesvägran finns ingen rättslig möjlighet för varken boförälder som barnet att genomdriva umgänget. Umgängesvägran är inte sanktionerad men kan utgöra skäl till umgängets upphörande.⁹⁵

3.3 Barnets behov av trygghet och stabilitet

Barnets bästa är ett begrepp som uttrycker ett unikt bästa som varierar och ska bedömas individuellt efter barnets behov. Ändå bygger den rättsliga bedömningen till stor del på presumtioner och bestämda tolkningar för vad som utgör barnets bästa.⁹⁶ Kontinuitetsprincipen sammanfattar en av de starkaste presumtionerna, nämligen att ett barn behöver en trygg och stabil tillvaro. Utöver en nära och god kontakt med båda föräldrar utgör en minst lika avgörande tolkningsgrund presumtionen om att barnets bästa är kontinuitet och stabilitet.⁹⁷ Den så kallade *kontinuitetsprincipen* är av stor vikt i mål om vårdnad, boende och umgänge. Grunden till kontinuitetsprincipen är att ett barn i största mån bör undvikas att flyttas om det inte är nödvändigt då det anses föreligga en risk för att barnets hälsa och utvecklig skadas om det tvingas brytas från sin invanda miljö.⁹⁸ Domstolen ska i sin bedömning väga barnets behov av kontinuitet och stabilitet mot barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. I förarbeten har framhållits att det dock är viktigt att kontinuitetsaspekten inte ges slentrianmässigt företräde.⁹⁹

Oavsett om en förälder medvetet om kontinuitetsprincipens styrka eller av andra anledningar undanhåller kontakt mellan barnet och den andra föräldern får tidsaspekten stor betydelse i mål om vårdnad, boende och umgänge.¹⁰⁰

⁹⁴ Se vidare i Schiratzki, *Barnrättens grunder* s. 211 f.; RH 1997:59 där umgängesvägran ledde till att umgängesrättens upphävande.

⁹⁵ RH 1997:59. Mer om umgängesvägran och verkställighet i Schiratzki, *Föräldraansvar i välfärdsrätten* s. 172 ff.

⁹⁶ Rejmer, SvJT 2002 s. 143; Schiratzki, *Barnrättens grunder* s. 38 f.

⁹⁷ Schiratzki, *Mamma och pappa inför rätta* s. 92 f.

⁹⁸ Sjösten m.fl., *Vårdnad, boende och umgänge* s. 59; Schiratzki, *Föräldraansvar i välfärdsrätten* s. 170 ff.

⁹⁹ Prop. 1990/91:8 s. 61; Sjösten, *Vårdnad, boende och umgänge* s. 59 m. I Prop. 1990/91:8 s. 61 uttrycks bl.a. att kontinuitetsprincipen inte slentrianmässigt ska lämnas företräde. I de fall ett umgänge förhindras eller motarbetas av en förälder kan överflyttning av vårdnaden komma ifråga (s. 37). Jfr Prop. 2005/06:99, s. 40 där det framhålls att "barnets bästa" inte ska tolkas slentrianmässigt, utan att fokus läggs vid stabiliteten eller rätten till umgänge. Det är viktigt att domstol och socialnämnd tydligt redovisar hur de resonerat i det enskilda fallet, Prop. 2005/06:99, s. 40; Ryrstedt, SvJT 2009 s. 1018.

¹⁰⁰ Annika Rejmers undersökning av tingsrättsdomar visade att 66 % av vårdnadsavgörandena motiverades med stabilitet, vilket talar för stabilitetens övervägande betydelse i mål om vårdnad- boende och umgänge, se nedan under 3.6 *Diskussion*.

3.3.1 De interimistiska besluten avgör?

Föräldrar som genom interimistiskt beslut skiljs från vårdnaden eller umgängesrätten med sitt barn kan ofta känna att de har ett sämre utgångsläge än den andra föräldern.¹⁰¹ Kritik har riktats mot de interimistiska förfarandena då de ansetts få ”styrande verkan” på den slutliga domen.¹⁰² I många fall får interimistiska beslut fått i princip avgörande vikt för utgången i målet.¹⁰³ De interimistiska besluten ska endast fattas om det är nödvändigt, därutöver ska de alltid motiveras enligt JO.¹⁰⁴ Ett interimistiskt beslut kan gälla under relativt lång tid vilket, i synnerhet gällande yngre barn, kan vara tillräckligt för att uppnå stabilitet trots att besluten inte föregås av en lika ingående utredning som den slutliga domen.¹⁰⁵ De interimistiska lösningarna innebär ibland att barnet hinner inrätta sig i en miljö där det känner sig tryggt. Själva grunden till att de interimistiska förfarandena finns är att barnet ska känna trygghet och ha ett fungerande vardagsliv under pågående tvist. Samtidigt löper barnet risk att förlora umgänget med den förälder det inte bott hos under perioden. I en allt för utdragen process kan barnet hinna rota sig, vilket sannolikt påverkar utgången i målet. I huvudförhandlingen i domstolen ser domstolen att lösningen har fungerat och att barnet mår bra i sin situation, samtidigt som det känslomässiga avståndet till den andra föräldern kan ha ökat. Allt för utdragna processer som innebär att ett barn hinner rota sig kan utgöra ett brott mot artikel 6 p. 1 EKMR.¹⁰⁶ Enligt 6 kap 19 § 3 st. FB ska rätten av dessa anledningar söka bedriva utredning i vårdnad, boende eller umgänge skyndsamt.

3.4 Umgängessabotage

Föräldraansvaret innebär inte bara en plikt för boföräldern att uppmuntra umgänget mellan barnet och den andra föräldern utan även att aktivt medverka till att umgänget kommer till stånd.¹⁰⁷ Det finns sålunda krav på en aktiv insats från boendeföräldern. Även umgängesföräldern har en skyldighet att inte vara passiv till att umgänget blir av.¹⁰⁸ Frågan om föräldrarnas främjande av barnets umgängesrätt aktualiseras ofta vid förekomsten av

¹⁰¹ En rädsla som kan vara befogad enligt Åke Saldeen, Saldeen, *Barn och föräldrarätt* s. 213.

¹⁰² Schiratzki, *Föräldraansvar i välfärdsrätten* s. 202.; Prop. 2005/06:99 s. 65.; Prop. 1990/91:8 s. 47.

¹⁰³ Jfr dock NJA 1980 s. 709.

¹⁰⁴ Schiratzki, *Föräldraansvar i välfärdsrätten* s. 202 (I a.a. hänvisar Schiratzki till JO dnr 2006-2010, 2011-03-25).

¹⁰⁵ Walin & Vängby, *Zeteo litteratur Föräldrabalken*. Jfr Sjösten m.fl., *Vårdnad, boende och umgänge* s. 90 ff. De magra underlagen i de interimistiska processerna kritiserar av Lennart Svensäter i *Med makt att döma*, Pihl & Thunander, *Rätten till ett barn* s. 78 ff.

¹⁰⁶ Saldeen, *Barn och föräldrarätt* s. 210.

¹⁰⁷ Sjösten m.fl., *Vårdnad, boende och umgänge* s. 87.; Schiratzki, *Vårdnad och vårdnadstvister* s. 299.

¹⁰⁸ Prop. 1997/98:7 s. 62 ö.

umgängessabotage. Umgängessabotage sker när en förälder utan godtagbara skäl försöker hindra kontakten, eller försvårar eller omöjliggör umgänget mellan barnet och den andra föräldern.¹⁰⁹ Det händer ibland att en förälder av en eller annan anledning inte vill att umgänge ska komma till stånd. Detta kan bero på att föräldern vill skydda barnet från ett umgänge som anses vara till skada för barnet, men det kan också handla om att föräldern känner sig orättvist behandlad och sonika väljer att inte följa domslutet. Domstolen ska i sin bedömning beakta vilka motiv en förälder har till att motsätta sig umgänget.¹¹⁰ Förhindrande av en genom dom eller avtal beslutad umgänesrätt kan vara förämål för verkställighet enligt 21 kap FB (det kan även påkalla ändring i vårdnadsförhållandena enligt 6 kap 7 § FB).

Det finns ingen legaldefinition av umgängessabotage. Termen används i de fall en förälder utan godtagbara skäl hindrar eller motverkar umgänget. Det är viktigt att skilja på de fall där en förälder t.ex. med nödrätt agerat för att skydda barnet. Avgörande är inte omfattningen av sabotaget utan i vilken mån sabotaget antas fortgå, d.v.s. risken för ett upprepat sabotage i framtiden.¹¹¹ Detta innebär att de viktiga inte är att bedöma det utförda umgängessabotaget eller otillbörlig påverkan som kommit till stånd utan hur vårdnaden antas komma att se ut efter domstolens beslut och om föräldrarna kommer att efterfölja beslutet och medverka till att umgänge kommer till stånd m.m.¹¹² Om domstolen gör bedömningen att en förälder inte kommer att främja barnets umgänesrätt och om föräldern saknar godtagbara skäl att hindra umgänget inverkar detta negativt på föräldrarnas lämplighet som vårdnadshavare. Den förälder som barnet bor hos ska medverka till att umgänget kommer till stånd.

För umgänesföräldern kan det vara svårt att ändra sin situation. Det är boföräldern som träffar barnet dagligen som har möjlighet att påverka barnet och dess omgivning mest. Då kontinuiteten är en viktig aspekt av barnets bästa har en förälder mycket att förlora på att få kontakten avskuren från barnet under en lång tidsperiod.¹¹³ Vid en prövning av överflyttande

¹⁰⁹ Prop. 1990/91:8 s. 37; Sjösten m.fl., *Vårdnad, boende och umgänge* s. 87; Boqvist, *Olämplig vårdnadshavare? – en studie av överrättsdomar angående våld och vårdnad* s. 26.

¹¹⁰ Prop. 1990/91:8 s. 61; Prop. 1981/82:168 s. 66.

¹¹¹ Bedömningen bygger på en prognos av de framtida förhållandena och sannolikheten för att de aktuella förhållandena inte kommer att ändras i den nära framtiden. Sjösten m.fl., *Vårdnad, boende och umgänge* s. 58; Schiratzki, *Föräldransvar i välfärdsrätten* s. 191; Saldeen, *Barn- och föräldrarätt* s. 228 f.

¹¹² Schiratzki, *Barnrättens grunder* s. 114.

¹¹³ Detta är en av huvudorsakerna till den allvarlighet med vilken man ser på olovligt bortförande eller kvarhållande av barn, vilket gett upphov till en mängd konventioner och internationella rättsinstitut för att hindra att barn bortförs eller olovligen kvarhålls utomlands, se nedan under 3.5.2 *Olovligt bortförande och kvarhållande av barn*.

av vårdnaden till följd av ett allvarligt umgängessabotage har i en del fall all kontakt mellan barnet och umgängesföräldern avskurits.¹¹⁴

NJA 1989 s. 335

Mamman till ett åttaårigt barn vägrade efterfölja TR beslut om umgänge med pappan. Föräldrarna hade haft gemensam vårdnad om barnet fram tills det var sex år gammalt. Mamman levde under en period gömd med barnet för att undanhålla det från sin pappa. I HD:s lämplighetsbedömning vägdes barnets rätt till umgänge och mammans umgängessabotage mot riskerna för skada av barnets utveckling och hälsa genom att överflytta vårdnaden på pappan. Till följd av att barnet och pappan hade en mycket god etablerad relation fann HD att riskerna med ett miljöombyte skulle övervägas av umgänget.¹¹⁵ Överflyttning av vårdnaden gjordes till följd av det omfattande umgängessabotaget.

”Utredning visade att barnet hade en mycket god relation till båda föräldrarna och att det fanns goda förutsättningar för ett omfattande umgänge. I de övriga fallen har HD gett vårdnaden till den förälder som barnet bott hos trots att den föräldern hindrat barnets umgänge med den andra föräldern.” [Ur HD:s domskäl i NJA 1989 s. 335]

NJA 1989s. 335 visar på vikten av en ”etablerad relation”, kan ha vid domstolens lämplighetsbedömning. Överflyttning av vårdnaden anses inte lika skadligt om barnet har en god och fungerande kontakt med föräldern.¹¹⁶ Det hör dock till ovanligheten i HD att överflyttning görs. Fallet har återgetts i flertalet doktriner i fråga om umgängessabotage.¹¹⁷

¹¹⁴ HovR domskäl i det opublicerade målet T 1041-12, Göta HovR, avgörandedatum 2012-11-27 illustrerar hur domstolens bedömning av barnets bästa vid umgängessabotage kan se ut. Målet handlade om en mamma som genom att bosätta sig på okänd ort utom riket med barnet skar av barnets möjligheter att träffa och ha en god kontakt med sin pappa. I målet ansågs barnets behov av en kontinuerlig och stabil tillvaro vara övervägande med hänsyn till barnets bästa och vårdnaden kvarstannade sålunda på mamman trots sabotaget.

¹¹⁵ Ett annat fall där vårdnaden överflyttades till följd av en förälders umgängessabotage är RH 1999:74. I målet hade mamman till en tioårig flicka på ett aktivt sätt motverkat umgänget mellan flickan och pappan. Kontakten mellan flickan och pappan ansågs till skillnad från den i NJA 1989 s. 335, inte vara nära och god vid domstillfället. Flickan bodde hos mamman sedan fyra år tillbaka, vilket enligt kontinuitetsprincipen torde innebära att barnets bästa inte skulle vara flytta barnet från sin stabila och invanda miljö. Trots kontinuitetsprincipen ansågs mamman i och med sabotaget som skett utan godtagbara skäl ha brustit i sitt föräldraansvar så allvarligt att vårdnaden skulle överflyttas på pappan.

¹¹⁶ Se däremot NJA 1998 s. 675 där HD ansåg att överflyttning av vårdnaden för en treåring skulle innebära för stora omställningssvårigheter. Jfr NJA 1992 s. 666, NJA 1992 s. 93 och NJA 1986 s. 338 där motsatt bedömning gjordes ifråga om vårdnadens överflyttning. NJA 1989 s. 335 framhålls av Schiratzki som det enda fallet där HD beslutat om överflyttning av vårdnaden efter boföräldrarnas sabotage, Schiratzki, *Föräldraansvar i välfärdsrätten* s. 172.

¹¹⁷ Se bl.a. Schiratzki a.a. Saldeen, *Barn- och föräldrarätt* s. 230 f.

3.4.1 Egenmäktighet med barn

Till egenmäktighet med barn döms den som obehörigen skiljer ett barn från dess vårdnadshavare (7 kap 4 § BrB).¹¹⁸ Egenmäktighet med barn har fängelse i straffskalan även vid brott av normalgraden.¹¹⁹ Brottet skiljer sig från olovliga bortföranden av barn, främst då det endast gäller obehörigt avskiljande av barn från en vårdnadshavare. Egenmäktighet med barn kan åberopas när en umgängesförälder inte i rätt tid enligt umgängesbeslutet lämnar barnet till vårdnadshavaren. Även en vårdnadshavare med gemensam vårdnad som underlåter att följa tidsangivelserna kan dömas för egenmäktighet med barn.

3.4.2 Olovligt bortförande och kvarhållande av barn

Familjerätten har kommit att sticka ut bland de civilrättsliga rättsområdena och det juridiska området knyter i stor grad an till kultur och nationalitet. Det är exempelvis dessa särdrag som gjort att den internationella familjerätten ligger långt bak i utvecklingen i jämförelse med den ekonomiska privaträtten som visat sig betydligt enklare att harmonisera. Den internationella barnrätten aktualiserar regelverk inom EU, internationella konventioner såväl som svensk nationell rätt. Ett område som har prioriterats internationellt är institutet olovligt bortförande och kvarhållande av barn. Det har bl.a. blivit lättare och snabbare att verkställa vårdnadsdomar mellan medlemsstater.

Att boföräldern flyttar med ett barn utom landet behöver inte betyda att boföräldern på ett obehörigt sätt skiljer barnet från den andra föräldern. Handlingen kan dock innebära att föräldern gör sig skyldig till ett olovligt bortförande eller kvarhållande enligt 1980 års Haagkonvention och verkställighetslagen.¹²⁰ Regleringen av överflyttande av barn har som övergripande syfte att skydda barn från att ryckas upp från sin invanda miljö.¹²¹ 1996 års Haagkonvention som bl.a. behandlar frågor om behörighet, lagval, erkännande och

¹¹⁸ NJA 1993 s. 128; RH 2005:73.

¹¹⁹ RH 2005:73 där en mammas undangömmande av parternas två gemensamma barn utgjorde egenmäktighet med barn. Handlingen rubricerades som grovt brott till följd av det lidande mamman åsamkat barnen genom att hålla dem gömda från släkt och vänner. HovR beslutade om överflyttning av vårdnaden till pappan. Utöver förlusten av vårdnad dömdes mamman till fängelse i tio månader.

¹²⁰ *Den i Haag den 25 oktober 1980 dagtecknade konventionen om de civila aspekterna på internationella bortföranden av barn* [cit. 1980 års Haagkonvention] har införlivats i Sverige genom Lag (1989:14) *Om erkännande och verkställighet av utländska vårdnadsavgöranden m.m. och om överflyttning av barn* [cit. verkställighetslagen], Prop. 2011/12:85 *Stärkt skydd för barn i internationella situationer*, där Regeringen föreslår att konventionen blir en del av svensk lagstiftning s. 21. Jfr SOU 2005:111 *Föräldrans ansvar och åtgärder till skydd för barn i internationella situationer - 1996 års Haagkonvention m.m.*

¹²¹ RegR domskäl i RÅ 2002 ref. 1.

verkställighet spelar en viktig roll vid verkställigheten av överflyttandet,¹²² såväl som den nya Bryssel II-förordningen som gäller mellan EU:s medlemsstater som kompletterar delar av 1980 års Haagkonvention.¹²³ 1980 års Haagkonvention har dock företräde framför både 1996 års Haagkonvention och Bryssel II-förordningen. Reglerna om verkställighet av överflyttande av barn fungerar bra och det finns många organ som arbetar med att tillse att verkställigheten genomförs.¹²⁴

Huvudregeln vid olovligt bortförande eller kvarhållande av barn är att barnet skyndsamt ska överflyttas till hemviststaten (11 § verkställighetslagen). Det måste dock beaktas dels att verkställighet kan vägras i vissa fall, dels att vissa stater inte är anslutna till Haagkonventionerna. Vägransgrunderna räknas upp i 12 § verkställighetslagen. Överflyttning av barn får vägras bl.a. om barnet funnit sig till rätta i sin nya miljö (och minst ett år efter det olovliga kvarhållandet eller bortförandet förflutit), om verkställighet skulle vara oförenligt med barnets bästa eller om barnet motsätter sig överflyttning och barnet har nått en sådan ålder och mognad att dess vilja bör beaktas.¹²⁵

RÅ 2002 ref. 1

En tolvårig pojke hade varit bosatt med sin mamma i England sedan födseln. Pojken hade tillerkänts umgängesrätt med sin pappa, som var boende i Sverige. Vid ett umgängestillfälle kvarhöll pappan pojken i Sverige. RegR fann det ostridigt att pappans handlande utgjorde ett olovligt kvarhållande. Frågan var om det fanns skäl att vägra verkställighet då pojken hade uttryckt en klar och tydlig vilja att kvarstanna med pappan i Sverige. RegR framhöll i domskälen att en utgångspunkt ska vara att barnets uttalade vilja ska respekteras men lyfte samtidigt fram reglerna om verkställighet som stadgar att barn vid olovligt bortförande eller kvarhållande i annan stat ska överflyttas till hemlandet. RegR vägrade förhållandena att pojken uttryckte en klar vilja att stanna i

¹²² Den i Haag den 19 oktober 1996 dagtecknade konventionen om behörighet, tillämplig lag, erkännande, verkställighet och samarbete i frågor om föräldraansvar och åtgärder till skydd för barn [cit. 1996 års Haagkonvention]. 1996 års Haagkonvention gäller som lag i Sverige (genom SFS 2012:318 Lag (2012:318) om 1996 års Haagkonvention senast ändrad genom SFS 2014:934 Lag (2014:934) om ändring i lagen (2012:318) om 1996 års Haagkonvention).

¹²³ Rådets förordning (EG) nr 2201/2003 av den 27 november 2003 om domstols behörighet och om erkännande och verkställighet av domar i äktenskapsmål och mål om föräldraansvar samt om upphävande av förordning (EG) nr 1347/2000 [cit. Bryssel II förordningen]. Bryssel II förordningen gäller mellan alla EU:s medlemsstater utom Danmark. I Sverige har Bryssel II förordningen vidare kompletterats genom Förordning (2005:97) med kompletterande bestämmelser till Bryssel II-förordningen, som trädde i kraft den 1 april 2005, Prop. 2007/08:98 Kompletterande bestämmelser till den nya Bryssel II-förordningen.

¹²⁴ Artikel 8, 9 och 31 a i 1996 års Haagkonvention om samarbete mellan centralmyndigheter, SOU 2005:111 s. 118, 157 ff.

¹²⁵ Mer om gällande rätt och förhållandet mellan internationella och svenska autonoma regler vid olovligt bortförande eller kvarhållande av barn, se SOU 2005:111 s. 84 ff.

Sverige mot att pojken sedan tre års ålder haft ett stabilt och tryggt liv med mamman i hemlandet England. Domstolen kom fram till att barnets vilja inte kunde antas ge uttryck för ett ”så välgrundat ställningstagande från hans sida” att hinder mot verkställighet fanns. Pojken skulle därför överföras till England.

”Det innebär att enbart det förhållandet att ett barn i den åldern säger sig föredra att stanna i det land i vilket det olovligen kvarhålls inte kan tillåtas hindra en överflyttning. Däremot bör barnets vilja tillmätas avgörande betydelse om viljeyttringen synes utgöra ett självständigt och, i förhållande till barnets ålder, övervägt och välgrundat ställningstagande, t.ex. på så sätt att barnet som skäl för sin uppfattning redovisar svårigheter att anpassa sig till förhållandena i hemviststaten eller annars ger uttryck för att det har förstått och övervägt konsekvenserna av att bryta upp från sin invanda miljö och bosätta sig i ett annat land.” [Ur RegR domskäl i RÅ 2002 ref 1.]

RÅ 2002 ref. 1 ligger i gränslandet mellan otillbörlig påverkan av barn, barnets rätt att komma till tals och umgängessabotage i form av olovligt kvarhållande av barn.¹²⁶ Domen visar på den svåra avgränsningsproblematik som uppstår i förhållande till barn som bortförs eller kvarhålls i ett annat land.

3.5 Diskussion

Väger ett barns behov av stabilitet och trygghet över behovet av en nära och god kontakt med båda föräldrar i bedömningen av barnets bästa?

Som ovan har redogjorts ska domstolen ska ta särskild hänsyn till huruvida en förälder är samarbetsvillig och i vart fall inte motverkar barnets umgänge med den andra föräldern.¹²⁷ Samtidigt väger stabiliteten tungt i tvister om barn. Hur avgränsningen ska göras mellan barnets behov av umgänge och behovet av en stabil tillvaro problematiseras i svenska förarbeten. Vidare präglas området av en ojämn praxis. Avgränsningsproblematiken har berörts i såväl svensk som internationell doktrin.¹²⁸

¹²⁶ RÅ 2002 ref. 1 har publicerats som ett vägledande rättsfall i regeringsrättens årsbok 2002. I KamR hade stor vikt lagts vid det förhållande att pojken verkade ha utsatts för påverkan av pappan i hans inställning och att den uttryckta viljan därför inte utgjorde ett välgrundat och självständigt ställningstagande från pojkens sida. RegR undvek diskussionen om eventuell påverkan som skett av pappan.

¹²⁷ Se ovan under 3.3 *Behovet en nära och god kontakt med båda föräldrar*.

¹²⁸ Schiratzki, *Föräldraansvar i välfärdsrätten* s. 170 f. De olika utgångarna i de ovan nämnda målen RH1999:74 och T 1041-12 i Göta HovR, avgörandedatum 2012-11-27 kan utgöra ett exempel på hur

I förarbetena har uttryckts en oro för att stabilitetsargumentet ges företräde i rättens bedömning av barnets bästa, på bekostnad av rätten till en nära och god kontakt med bägge föräldrarna.¹²⁹ I doktrin läggs fram skäl för att HD:s praxis ger företräde till barnets behov av stabilitet framför behovet av en nära och god kontakt med båda föräldrar.¹³⁰

Det finns sammantaget incitament för att stabiliteten överväger barnets behov av umgänge med båda föräldrar. Detta kan vara en följd av hur barnets bästa tolkas idag, där det inte är föräldrarnas- utan barnets rätt som ska stå i fokus. Det finns en anledning till att barnet, som är mittpunkten för den känslomässiga och rättsliga konflikten, anses ha ett stort behov av en stabil och en fungerande vardag. Det förhållande att en förälder känner sig orättvist behandlad i ett beslut där denne t.ex. förlorat vårdnaden om barnet är av mindre vikt så länge barnets bästa har tagits i beaktande. En ”olämplig förälder” kan sägas vara en förälder som ser till sitt eget bästa och som väger sina egna behov över barnets. Enligt min mening är det dock oundvikligt att även en ”bra förälder” som har barnets bästa för ögonen ser till sitt egna bästa. En förälder som förlorar vårdnaden eller umgänget med ett barn efter en ofta konfliktfylld och utdragen tvist i domstol kommer sällan att känna sig nöjd med beslutet, oaktat att barnets bästa enligt samhällets syn har beaktats genom domen. Likaså kan en förälder som förfarit på ett otillbörligt sätt tillerkännas vårdnaden trots handlingssättet, på grund av hur bedömningen av barnets bästa görs i Sverige idag. Föräldrarnas otillbörliga förfarande kan sålunda ”läkas” av principen om barnets bästa.

Till följd av att barnets bästa bedöms individualiserat är det inte underligt att rättsområdet kantas av en oklar rättspraxis. Svårtolkad praxis kan innebära stora problem från rättssäkerhetssynpunkt då parternas förutsebarhet försämras. Detta kan i sig vara en anledning

avvägningen mellan kontinuitetsprincipen och barnets behov av kontakt med båda föräldrar kan leda till olika resultat i domstols bedömning av barnets bästa.

¹²⁹ Se ovan under 3.4 *Barnets behov av trygghet och stabilitet*. I Prop. 1990/91:8 s. 37, 61 uppmanas domstolen att se allvarligt på en förälders hindrande eller försvårande av kontakt med barnet, samtidigt som förslaget om automatisk övergång av vårdnaden vid förekomsten av umgängessabotage förkastas. I de fall ett umgänge förhindras eller motarbetas av en förälder kan överflyttning av vårdnaden komma ifråga.

¹³⁰ Schiratzki, *Föräldraansvar i välfärdsrätten* s. 172. Annika Rejmer publicerade 2002 artikeln ”Barnperspektiv och barnets bästa i tingsrätts handläggning av vårdnadstvister” (Rejmer, SvJT 2002 s. 138 ff), där hon framförde att stabiliteten ofta får företräde framför andra tolkningsgrunder för barnets bästa (Rejmer, SvJT 2002 s. 148 f.) Artikeln baserade sig på en rättssociologisk studie av tingsrättsdomar ”*Vårdnadsmålets funktion. En analys utifrån ett aktörs- och strukturperspektiv*”. Arbetet resulterade i avhandlingen *Vårdnadstvister: en rättssociologisk studie av tingsrätts funktion vid handläggning av vårdnadskonflikter med utgångspunkt från barnets bästa* (2003). Syftet med avhandlingen var att undersöka tingsrätts funktion vid handläggningen av vårdnadskonflikter med utgångspunkt i barnets bästa.

till att vårdnadstvisterna i domstolen ökar. Ju mer konfliktfylld ett mål om vårdnad, boende eller umgänge med ett barn är, desto närmare verkar bedömningen av ”barnets bästa” komma en bedömning av det ”minst sämsta” alternativet för barnet.¹³¹

4 Otillbörlig påverkan av barn mot en förälder

4.1 Barnets vilja och rätt att komma till tals

En grundläggande tolkningsgrnd för vad som utgör barnets bästa är barnets rätt att komma till tals under processen.¹³² Barnets rätt att komma till tals i mål om vårdnad, boende och umgänge följer av 6 kap 2 a § 3 st. FB och artikel 12 p. 1 barnkonventionen.¹³³ Vare sig det gäller socialtjänsten eller domstolen ska den som utför en utredning i mål om vårdnad och umgänge söka klarlägga barnets inställning och redovisa den för domstolen enligt 6 kap. 19 § 4 st. FB.¹³⁴ Barnets vilja ska beaktas efter barnets ålder och mognad. Vad som utgör barnets vilja behöver inte komma till bestämt uttryckt. Barnet behöver sålunda inte ta ställning till var barnet vill bo eller hur barnet vill att umgänget ska läggas upp, utan barnets mer allmänna synpunkter ska beaktas.¹³⁵ Ett barn bör ges möjligheten att påverka sin levnadssituation och att uttrycka sin vilja i en vårdnadstvist om sig själv. Samtidigt ska ett barn inte behöva välja mellan sina föräldrar.¹³⁶ Enligt artikel 12. p. 1 barnkonventionen ska rätten att komma till tals i mål om vårdnad, boende och umgänge tillkomma alla barn som är ”i stånd” att bilda egna åsikter. Enligt barnrättskommittén innebär detta att det åligger staten och inte barnet att

¹³¹ Schiratzki, *föräldraansvar i välfärdsrätten* s. 39 f. Anna Kaldal ifrågasätter huruvida barnets bästa över huvud taget kan tillvaratas i vårdnadstvister. I tvisterna står barnet i mitten av föräldrarnas konflikt och båda föräldrarnas yrkanden kan vara oförenliga med det som vore det bästa för barnet, i Cederborg & Warnling-Nerep, *Barnrätt* s. 221. I samma arbete problematiserar advokat Mia Edwall Insulander det förhållande att antalet tvister ökar, vilket i intet fall kan vara till barnets bästa. Insulander argumenterar för att en orsak till de ökade vårdnadstvisterna verkar vara att fler föräldrar utgår utifrån sitt eget behov av kontakt med barnet och inte barnets behov eller bästa i en tvist. (s. 147). Även Dahlstrand, Eriksson och Fröberg problematiserar att en domstolsprocess i sig kan vara konfliktskapande i Cederborg & Warnling-Nerep, *Barnrätt* s.140 ff.

¹³² SOU 2016:19 s. 177, 192. Barnets bästa (artikel 3 barnkonventionen) och barnets rätt att komma till tals (artikel 12 barnkonventionen) utgör två grundläggande barnrättsliga principer som kompletterar varandra.

¹³³ Prop. 2005/06:99 s. 44 ff.; SOU 2016:19 s. 108 ff.; Prop. 2009/10:232 s. 13.; 2005/06:LU27 s. 16.

¹³⁴ Prop. 2005/06:99 s. 45. Socialtjänstens utredning skiljer sig från domstolens handläggning av målet genom att den som företar utredning ska beakta barnets vilja *om det inte är olämpligt* (6 kap 19 § 4 st. FB). I domstolsprocessen ska hänsyn tas till barnets vilja, efter beaktande av barnets ålder och mognad.

¹³⁵ Schiratzki, *Mamma och pappa inför rätta* s. 90. Jfr Ryrstedt, SvJT 2009 s. 1027.

¹³⁶ Schiratzki, *Mamma och pappa inför rätta* s. 90.

bedöma ett barns kapacitet att bilda en egen åsikt. Utgångspunkten ska vara att barnet kan bilda egna åsikter och inte tvärtom.¹³⁷

Domstolen stöter på problem vid beaktandet av barnets vilja.¹³⁸ Dels har barn olika mognadsnivåer vilket gör det svårt att veta när barnet är tillräckligt gammalt eller har nått en sådan mognad att dess vilja bör beaktas. Det finns idag ingen lägsta åldersgräns för när ett barn får höras.¹³⁹ Huruvida det är lämpligt att höra ett barn beror på barnets mognadsgrad och enskilda förutsättningar. Generellt kan sägas att det är något ovanligt att ett yttrande av ett barn under tolv år ges avgörande betydelse i vårdnadsmålet medan yttranden från barn från tolv år och uppåt i regel väger tungt.¹⁴⁰ Bedömningen är dock individuell och det finns undantag i praxis.¹⁴¹ Samtal med barn görs normalt från att barnet är sex år, men förekommer även i yngre åldrar.¹⁴² Ålder är inte ensamt av betydelse i fråga om medbestämmanderätten, även mognad spelar in.¹⁴³ Förhållanden som miljö och sociala förväntningar kring barnet spelar in på barnets mognadsgrad.¹⁴⁴

En annan svårighet i domstolens bedömning ligger i att avgöra i vilken mån ett barns

¹³⁷ SOU 2016:19 s. 109. Barnrättskommittén har anmärkt på att barnets rätt att komma till tals i vårdnad-, boende- och umgängesfrågor i Sverige är otillräckligt genomförd i praktiken. ”Kommitténs utvärdering visar att barns vilja i många fall inte redovisas i domstolarnas domar och att viljan, när den redovisas, inte heller alltid följs. Enligt kommittén finns det en tendens hos domstolarna att ställa alltför stora krav på att barnet skall ha uttryckt en bestämd uppfattning för att dess inställning skall beaktas. Kommittén pekar på att det kan vara så att barnet inte tar direkt ställning mellan föräldrarna men väl ger uttryck för t.ex. i vilken skola han eller hon vill gå eller vilka fritidsaktiviteter som han eller hon vill ägna sig åt. Det kan på så sätt indirekt följa vilken förälder som barnet bör bo hos eller på vilket sätt ett umgänge bör vara utformat.”, citat från CRC/C/SWE/CO/5 s. 5.

¹³⁸ Några svårigheter vid domstolens bedömning av barnets vilja är t.ex. hur stor betydelse som bör läggas vid socialtjänstens utredning, huruvida det är lämpligt att domstolen håller förhör med barnet samt huruvida barnet kan komma till skada om dess vilja kommer till klart uttryck i domskälen, Socialtjänsten, *Familjerätten och barnet i vårdnadstvister* s. 17.

¹³⁹ Fram till år 2006 fanns en tolvårsgräns som presumtion för barns inflytande i mål om vårdnad, boende och umgänge, Prop. 1982/83:165 *Om verkställighet av avgöranden om vårdnad eller umgänge m.m.* s. 17 f. Att låta mindre barn komma till tals under vårdnadsutredningen var en målsättning med 2006 års lagstiftning, Prop. 2005/06:99 s. 46; Saldeen, *Barn- och föräldrarätt* s. 211; SOU 2016:19 s. 109.

¹⁴⁰ ”Någonstans när barnet når en ålder om 13 år börjar barnets egen vilja normalt få stor betydelse” (NJA 1995 s. 398). Se även Schiratzki, *Mamma och pappa inför rätta* s. 91.

¹⁴¹ Exempel på ”undantag” finns i NJA 1998 s. 448 där yttranden från en trettonåring inte tillmättes någon betydelse samt i RH 1992:78 där en nioårig pojkes vilja var av avgörande betydelse för vårdnadsmålets utgång.

¹⁴² Prop. 2005/06:99 s. 46.

¹⁴³ ”Mognad avser förmågan att förstå och bedöma konsekvenserna av en särskild fråga, och måste därför övervägas när barnets individuella förmågor fastställs. Mognad är svårt att definiera, men i artikel 12 menas ett barns kapacitet att uttrycka sina åsikter om frågor på ett rimligt och självständigt sätt. Man måste också ta hänsyn till hur frågan påverkar barnet. Ju mer resultatet påverkar ett barns liv, desto mer relevant är en korrekt bedömning av just det barnets mognad.”, citat ur ”Barnets rätt att bli hörd” *Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 12* s. 10.

¹⁴⁴ ”Forskning visar att information, erfarenhet, miljö, sociala och kulturella förväntningar samt omfattningen av stöd bidrar till utvecklingen av ett barns förmåga att bilda åsikter. Därför måste barnets åsikter bedömas i varje enskilt fall.”, citat ur ”Barnets rätt att bli hörd” *Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 12* s. 10.

synpunkter ska ges betydelse när det strider mot barnets bästa i objektiv bemärkelse, framförallt barnets hälsa och utveckling.¹⁴⁵ Den rättsliga bedömningen kompliceras ytterligare av frågeställningen huruvida barnets yttrande återspeglar dess ”verkliga vilja” och inte är ett resultat av yttre påtryckningar eller förväntningar.

4.1.1 Barnets vilja och rätt att komma till tals enligt artikel 12 Barnkonventionen jämfört med föräldrabalkens 6 kap 2 a §

FN utgör den viktigaste aktören för mänskliga rättigheter på det globala planet och FN:s barnkonvention utgör tolkningsgrund i såväl EU:s barnrätt som EKMR och svensk rätt.¹⁴⁶ Som ovan angetts utgör barnkonventionen grunden till den svenska regleringen av barnets bästa. Sedan konventionen antogs i FN 1989 har stora framsteg gjorts på såväl nationell som global nivå i utvecklingen av lagstiftning, strategier och metoder för att ge stöd till genomförandet av artikel 12 p. 1 barnkonventionen¹⁴⁷ I en analys om barnets vilja kan det därför vara lämpligt att göra en jämförelse mellan de svenska nationella reglerna och dessas förebild i barnkonventionen.

Artikel 12 p. 1 Barnkonventionen stadgar barns rätt att bilda egna åsikter och att komma till tals i alla frågor som rör barnet. Särskilt viktigt anses barnets rätt att komma till tals i samband med en rättsprocess vara. Vid tolkningen och genomförandet av andra rättigheter som stadgas i konventionen skall den grundläggande principen om barnets rätt att komma till tals tas i beaktande.

Artikel 12 p. 1 barnkonventionen¹⁴⁸

1. Konventionsstaterna skall tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet, varvid barnets åsikter skall tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.

[...]

¹⁴⁵ Problemställningen har främst att göra med avgränsningen mellan barnets rätt att komma till tals och behovet av stabilitet och kontinuitet, se ovan under 3 *Avgränsningen mellan stabilitet och umgänge*.

¹⁴⁶ Schiratzki, *Föräldraansvar i välfärdsrätten* s. 29.

¹⁴⁷ ”Barnets rätt att bli hört” *Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 12* s. 5.

¹⁴⁸ [originaltext] ”States shall assure to the child who is capable of forming his or her own views the right to express those views freely in all matters affecting the child, the views of the child being given due weight in accordance with the age and maturity of the child.”, SOU 2016:19 s. 108.

6 kap 2 a § 2 st. FB

[...]

Hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad. Lag (2006:458).

Ovan har gjorts synbart hur barnkonventionens artikel skiljer sig från den svenska regelns utformning. Intressant i fråga om barn som utsätts för påtryckningar och stark påverkan utgör avsaknaden av ordet ”fritt” i den svenska lagtexten. I Barnrättskommitténs allmänna kommentar förklarar kommittén barnets rätt att fritt uttrycka sina åsikter.

”Fritt” innebär att kunna uttrycka sina åsikter utan påtryckning och att kunna välja om man vill utöva sin rätt att bli hörd eller inte. ”Fritt” innebär också att barnet inte får manipuleras eller utsättas för otillbörlig påverkan eller påtryckning. ”Fritt” är dessutom i sig kopplat till barnets ” eget ” perspektiv – barnet har rätt att uttrycka sina egna åsikter och inte andras.” [citatur ur ”Barnets rätt att bli hörd” *Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 12* p. 22.]¹⁴⁹

Varken FB, UtL, SoL eller LVU är utformade på samma sätt som barnkonventionen, och stadgar inget om barnets rätt att ”fritt” uttrycka sina åsikter. Att barnet ska ha rätt att uttrycka en åsikt som är opåverkad framgår istället i förarbeten och doktrin.¹⁵⁰

4.2 Otillbörlig påverkan av barn mot en förälder

Otillbörlig påverkan är ett rättsinstitut som har vuxit fram i samband med principen om barnets bästa i dess subjektiva bemärkelse, nämligen barnets rätt att komma till tals.¹⁵¹ En förälders otillbörliga påverkan av barn har oftast samma syfte som umgängessabotage och

¹⁴⁹”Konventionsstaterna ska uppmuntra barnet att fritt forma en egen åsikt och ska även tillhandahålla en miljö som gör det möjligt för barnet att utöva sin rätt att bli hörd.”, citatur ur ”Barnets rätt att bli hörd” *Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 12* s. 6.

¹⁵⁰ Prof. Johanna Schiratzki skriver t.ex. att ”den materiella betydelse barnets vilja ska ges vid avgörande frågor om vårdnad m.m. är svår att klargöra. Det är t.ex. oklart hur barnets vilja bör bedömas i fall där barnet varit föremål för påtryckningar från en av föräldrarna eller om barnets vilja förefaller svåröfrenlig med barnets bästa.” Schiratzki, *Mamma och pappa inför rätta* s. 90. Se även Schiratzki i *Föräldraansvar i välfärdsrätten* s. 164 f.

¹⁵¹”Det är viktigt att inte barnet utsätts för otillbörlig påverkan eller pressas att ta ställning. Här har utredande tjänstemän ett viktigt ansvar men givetvis också föräldrarna och deras ombud. Det väsentliga är att barnet får möjlighet att i rätt sammanhang och på rätt sätt framföra det som barnet verkligen känner och vill ha sagt.”, citatur ur Walin & Vängby, *Zeteo litteratur Föräldrabalken*. Om barnets bästa ur subjektivt och objektivt perspektiv, se ovan under 3.2.1 *Barnets bästa i FB*.

riktas mot barnets relation med den andra föräldern.¹⁵² Domstolens bedömning kompliceras av att barnet uttrycker en vilja som inte svarar mot dess verkliga vilja.¹⁵³ Vid beaktande av barnets vilja ska domstolen därför ta hänsyn till yttre omständigheter som kan ha fått inverkan på barnets uttryckta vilja.¹⁵⁴ Detta framgår i förarbeten, svensk och internationell praxis och doktrin samt motsvarande tolkningsinstrument för barnkonventionen.

Att barn tar efter föräldrars beteende och i visst mån även mående är naturligt. Föräldrar som medvetet eller omedvetet låter barnen ta allt för stor del av egna känslor och attityder gentemot den andre föräldern utsätter däremot barnet för en risk att påverkas i dess egen inställning. På det sättet förhindras barnet från att bilda sig- eller bevara en egen uppfattning samt från att fritt yttra denna. Vad som utgör otillbörlig påverkan av ett barn mot en förälder är inte definierat i någon lagtext.¹⁵⁵ Det är oundvikligt att ett barn uppfattar att en eller båda föräldrar är ledsna, arga och besvikna på varandra under en skilsmässa, separation eller vårdnadstvist. För att påverkan ska vara otillbörlig fordras ett ganska stort översteg från normal ”smutskastning”. Det kan röra sig om att en förälder uttrycker saker om den andra föräldern som rör barnet.¹⁵⁶ Det kan också röra sig om att föräldern försöker påverka barnet att välja sida.¹⁵⁷ Det är viktigt att barnet inte tvingas ta ställning mellan föräldrar. Vid domstols eller socialnämnds beaktande av barnets vilja, måste erinras att barnets vilja kan vara styrt av ett lojalitets- och rättvisetänk.¹⁵⁸ Den som hör ett barn måste vidare vara medveten om att barnet vid ett senare tillfälle kan utsättas för påtryckningar. Detta medför en svår avvägning av barnets intresse. Å ena sidan väger barnets rätt att komma till tals å andra sidan risken för att barnet utsätts för påtryckningar eller våld av en förälder. Problematiken

¹⁵² Otillbörlig påverkan av barn mot en förälder får ofta samma praktiska innebörd som umgängessabotage. I doktrin behandlas därför ofta otillbörlig påverkan som en del av ett umgängessabotage, se bl.a. Hooper m.fl., *Models of Psychopathology, Generational Processes and Relational Roles* s. 55 f. För avvägningen mellan stabilitet och otillbörlig påverkan hänvisas till diskussionen ovan under 3 *Avgränsningen mellan stabilitet och umgänge*.

¹⁵³ ”Barnet kan ha påverkats till att ha en vis inställning och barnets inställning kan förändras från dag till dag.”, citat ur Schiratzki i *Föräldraansvar i välfärdsrätten* s. 164 f.

¹⁵⁴ Prop. 1981/82:168 s. 66; Prop. 1994/95:224 s. 27.

¹⁵⁵ Angående begreppet otillbörlig påverkan förekommer både ”otillbörlig påverkan” och ”stark påverkan” som beskrivning av handlingssättet när en förälder på ett otillbörligt sätt utsätter barnet för påverkan. ”Otillbörlig påverkan förekommer både i Zeteos lagkommentar till 6 kap. 2 a § FB - Walin & Vängby, *Zeteo litteratur Föräldrabalken*, ”Barnets rätt att bli hörd” *Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 12*.

¹⁵⁶ Jfr Socialstyrelsen, *Vårdnad, boende och umgänge* s. 45.

¹⁵⁷ Socialtjänsten har uttryckt att stor försiktighet måste iakttas vid underkännandet av barnets uttalade vilja till följd av att barnet antas ha manipulerats att alliera med en förälder. Vid en överflyttning av vårdnaden riskerar barnets skada att förstärkas. Socialtjänsten har uttryckt att överflyttning inte borde ske innan det tydligt klargjorts varför barnet väljer den ena föräldern framför den andra. Vidare efterlyser socialtjänsten en utredning på hur ofta diskvalificering av barnets uttalanden sker, Socialstyrelsen, *Familjerätten och barnet i vårdnadstvister* s. 18.

¹⁵⁸ Socialtjänsten i *Familjerätten och barnet i vårdnadstvister* s. 27.

utgör en av grunderna till att barnen ska ha en möjlighet men aldrig en skyldighet att komma till tals.¹⁵⁹ Ett barn ska inte vara ansvarigt för föräldrarnas konflikt.¹⁶⁰ Påverkan förenas inte sällan med umgängessabotage. Därmed utesluts närmast barnets möjlighet att ifrågasätta påståendena.

Att ett barn utsatts för otillbörlig påverkan kan märkas på att barnet i ett tidigare skede haft en god och nära relation med föräldern som barnet nu vänder sig mot. Vidare påverkan uppmärksammas utifrån sättet barnet beskriver den andra föräldern. Ett exempel på ett barns uttalande där det ansågs att stark påverkan skett finns i *Elsholz v. Germany*, där barnet i utredningen bl.a. uttryckt "Min mamma säger alltid att Egbert inte är min pappa. Mamma är rädd för Egbert".¹⁶¹

När barnet uttrycker en ovilja till kontakt eller umgänge med en förälder vägs uttalandet mot barnets bästa tolkat som ett behov av kontakt med båda föräldrar.¹⁶² I bedömningen tar domstolen hänsyn till grunderna för barnets ovilja till umgänge.

NJA 1992 s. 93

Ett mål som fick stor medial uppmärksamhet var NJA 1992 s. 93, där en tolvårig pojke egenmäktigt förts bort till Tunisien av pappan, där han kvarstannade hos sina farföräldrar. Pojken stannade tio år i Tunisien och levde under goda förhållanden. Föräldrarna hade haft gemensam vårdnad om pojken men efter bortförandet hade mamman och pojken endast sporadisk kontakt. Pappan hade bl.a. dömts för misshandel av mamman. Pojken uttryckte en stark vilja att kvarstanna i Tunisien, och trots att det i utredningen framgick att pojken varit utsatt för starka påverkningar från pappan lade HD stor vikt vid pojkens uttalade vilja. Hinder mot verkställighet ansågs föreligga och det bedömdes bäst för pojken att kvarstanna hos sin pappa.¹⁶³

Efter utgången i NJA 1992 s. 93 har i doktrin gjorts tolkningen att barnets vilja blir särskilt viktig vid ett byte av hemland. Målet visar även på olika påföljder som kan drabba en förälder som förfar otillbörligt. Varken det förhållandet att pappan hade dömts för misshandel av

¹⁵⁹ SOU 2016:19 s. 177 f., 109.

¹⁶⁰ Socialtjänsten, *Familjerätten och barnet i vårdnadstvister* s. 18.

¹⁶¹ Nedan under 4.3.3 *PAS i Europadomstolen*.

¹⁶² Schiratzki, *Föräldraansvar i välfärdsrätten* s. 173.

¹⁶³ Liknande förutsättningar förelåg i NJA 1995 s. 398 där en trettonårig flickas vilja tillmättes avgörande betydelse trots att hon utsatts för påtryckningar från sin pappa. HovR ansåg att det stod klart att flickan utsatts för mycket stark påverkan att "välja" pappan. HD berörde inte frågan om påverkan vidare utan konstaterade att barnet, med en mognad som var normal för en trettonåring, uttryckt en vilja som skulle beaktas.

mamman eller att han egenmäktigt bortfört sonen medförde att pappan ansågs vara en olämplig vårdnadshavare.¹⁶⁴

NJA 1992 s. 666

En mammas umgängessabotage förenat med stark påverkan av barnet ställdes mot barnets behov av att kvarstanna i sin invanda miljö. Trots att pappan ansågs vara lämplig som vårdnadshavare och att mamman utfört ett omfattande umgängessabotage samt negativt påverkat barnet mot pappan gjorde HD bedömningen att vårdnaden skulle kvarstanna hos mamman. De avgörande faktorerna för domstolens bedömning var barnets ålder (flickan var nio år vid domstolens bedömning) samt att barnet hade bott hos mamman hela sitt liv bott och endast träffat pappan under upprivande omständigheter.

Intressant i fallet NJA 1992 s. 666 var att flickans vilja att kvarstanna hos mamman inte tillmättes betydelse i HD, som menade att hennes uttalanden inte kunde beaktas eftersom hon utsatts för påverkan, tvärtemot resonemangen i flertalet andra mål.¹⁶⁵ Rättspraxis är svårtolkad på området. En intressant diskussionsfråga inom doktrinen är huruvida praxis tolkas olika i fråga om äldre och yngre barn. Enligt Schiratzki kan praxis (särskilt NJA 1992 s. 666) tolkas som att barnets vilja inte ska tillmätas avgörande betydelse om barnet utsatts för stark påverkan, när det rör sig om yngre barn men att denna slutsats inte innefattar äldre barn.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Jfr Schiratzki, *Mamma och pappa inför rätta* s. 124; Schiratzki, *Föräldraansvar i välfärdsrätten* s. 151, 166.

¹⁶⁵ NJA s. 1992 s. 93; RÅ 2002 ref. 1; mål T1075-15, Göta HovR, avgörandedatum 2016-04-21 och mål T 450-15, HovR för övre Norrland, avgörandedatum 2016-02-19. I målen föreligger dock skillnader i omständigheter som måste beaktas, framförallt att barnen i samtliga mål varit tolv år gamla. ”Vid prövning av fråga om överflyttning enligt Haagkonventionen av en tolvårig pojke som olovligen kvarhålls i Sverige skall hänsyn tas till barnets uttalade vilja att stanna här. Omständigheterna har emellertid varit sådana att barnets viljeyttring inte ansetts utgöra ett så övervägt och välgrundat ställningstagande att den kunnat tillmätas avgörande betydelse.”, citat ur RÅ 2002 ref. 1.

¹⁶⁶ Schiratzki, *Föräldraansvar i välfärdsrätten* s. 166 ff.; Schiratzki, *Mamma och pappa inför rätta* s. 91 (se även HovR bedömning i mål T 450-15, HovR för övre Norrland, avgörandedatum 2016-02-19 s. 9). Schiratzki nämner även att utvecklingen gått mot att barnets vilja beaktas i högre mån än tidigare i och med lagändringarna 2006. Hur omfattande inverkan detta har på tidigare praxis på området är i dagsläget inte klart. Schiratzki menar samtidigt att försiktighet med att tillmäta praxis alltför stor betydelse är påkallat då bedömningen av barnets bästa ska vara individuell och då barnets vilja bedöms i kombination med många andra saker.

4.3 PAS (Parental Alienation Syndrome)

4.3.1 Bakgrund och framväxt

Barnpsykiatrikern Richard Gardner myntade uttrycket ”Parental Alienation Syndrome” eller PAS som förkortningen lyder, år 1985 i USA.¹⁶⁷ PAS var enligt Gardner en förälders ”programmering” av ett barn mot den andra föräldern. Begreppet kom snabbt att spridas även utanför USA:s gränser och idag har PAS ett vidare geografiskt område.¹⁶⁸

PAS betecknar ett tillstånd ett barn försätts i genom hjärntvätt eller manipulation av en förälder eller annan familjemedlem.¹⁶⁹ Gardners ”tes” beskriver ett stadium där barnet utan förklaring tyr sig fullt ut till en av föräldrarna, oftast boföräldern,¹⁷⁰ och samtidigt visar en stark motvilja mot att träffa den andra föräldern.¹⁷¹ PAS kännetecknas ofta av att barnet matas med påståenden om den andra föräldern och manas att ta ställning för den alienerande föräldern.¹⁷² PAS måste på samma sätt som otillbörlig påverkan skiljas från föräldrars ”normalbeteende” och från de fall där misshandel, övergrepp eller liknande skett och boföräldern har grund för sina påståenden.¹⁷³

I Sverige ser man sällan ordet PAS nämnas i den juridiska doktrinen och förarbeten och praxis domineras istället av umgängessabotaget. Varken PAS, Parental Alienation eller föräldraalienation är vedertagna rättsbegrepp och PAS har inte erkänts varken vetenskaplig eller juridisk status i Sverige. Gränsen mellan PAS och otillbörlig påverkan av barn är svår att urskilja, det finns som sagt ingen legaldefinition av otillbörlig påverkan av barn men medan PAS utgör en beteckning av ett psykiskt tillstånd hos ett barn kan otillbörlig påverkan sägas

¹⁶⁷ Gardners verk sammanfattas bl.a. i Hooper m.fl., *Models of Psychopathology, Generational Processes and Relational Roles* s. 55 ff.

¹⁶⁸ Benämns ibland i Sverige som ”Föräldraalienation” (i Tyskland ”Eltern-Kind-Entfremdung”, ”<http://www.zeit.de/2015/15/sorgerecht-familienrecht-scheidung-trennung/seite-4>”, lydelse 2016-07-08).

¹⁶⁹ Inte sällan används beteckningen ”alienering”.

¹⁷⁰ Jfr dock RÅ 2002 ref. 1 om otillbörlig påverkan från umgängesföräldern förenat med olovligt kvarhållande av barn.

¹⁷¹ Boch-Galhau, *The Induced Parent/Child Alienation* s. 1, 4f, 7ff. Hooper m.fl., *Models of Psychopathology, Generational Processes and Relational Roles* s. 55, 58 ff.

¹⁷² När Gardner först lade fram tesen om PAS fokuserades doktrinen enbart på falska anklagelser om sexuella övergrepp, Bruch, *Parental alienation: getting it wrong in child custody cases*, Family Law Quarterly, Volume 35, Number 3, Fall 2001 [cit. Bruch, *Parental Alienation*] s. 381 f.

¹⁷³ ”There are naturally other reasons why a child may reject contact with a parent subsequent to separation and divorce. Such cases, for example, when a child has, in fact, been badly treated or even abused, must be individually examined in great detail, identified and cared for. PAS does not apply in such instances.”, citat ur Boch-Galhau, *The Induced Parent/Child Alienation* s. 8.

utgöra en beteckning av föräldrarnas otillbörliga handlingssätt. Acceptansen av PAS är omtvistad i USA men i Sverige står det klart att det varken är ett allmänt accepterat eller vetenskapligt understött syndrom. Både i Sverige och i andra länder där PAS diskuteras har PAS och Gardners deprogrammering kritiserats som direkt skadlig för barn.¹⁷⁴

4.3.2 Kritiken av PAS

Gardners verk har mötts av stor kritik inte minst i hemlandet USA.¹⁷⁵ Några återkommande kritikpunkter av PAS är att:

- utsträckningen av PAS har överdrivits. PAS läggs ofta fram som att det inte finns andra orsaker till att barnet visar en ovilja att träffa en förälder än föräldraalienation.¹⁷⁶
- det innebär en risk att en förälders misshandel eller övergrepp överses när den alienerande föräldern anses vara ”den enda boven i dramat”.
- Gardners metoder att bryta alienationen är för långtgående och kan skada barnet.
- kontinuitetsprincipen förkastats helt.
- PAS saknar både logisk och vetenskaplig grund.

Gardner har kanske främst kritiserats för sina okonventionella metoder för att bryta alienationen. Han menade nämligen att det enda sättet att bryta påverkan på är genom att bryta all kontakt mellan barnet och den alienerande föräldern.¹⁷⁷ Den alienerande föräldern är ofta den förälder som barnet bott hos i hela sitt liv och den förälder som barnet känner störst tillit och trygghet med.¹⁷⁸

¹⁷⁴ Bruch, *Parental alienation* s. 530.

¹⁷⁵ Som motståndare till PAS-doktrinen finns både läkare, vetenskapsmän och advokater, Hooper m.fl., *Models of Psychopathology, Generational Processes and Relational Roles* s. 57 f., 60.

¹⁷⁶ Barns ovilja att träffa en förälder kan bl.a. bero på passivitet från umgängesföräldern eller att denne saknar viktiga komponenter som behövs för föräldraskapet eller att barnets verkliga vilja är att inte umgås med en smädlig eller frånvarande förälder, Bruch, *Parental alienation* s. 534, 542 f.

¹⁷⁷ S.k. ”deprogrammering”, Bruch, *Parental alienation* s. 382, 385.

¹⁷⁸ Det har ifrågasatts hur effektivt är det att avskära kontakten med den alienerande föräldern om syftet är att skydda barnet från att tappa kontakten med den utsatta föräldern. I en artikel problematiserar den California-baserande juridikprofessorn Carol S. Bruch begreppet PAS såsom ett ovetenskapligt fenomen. Bruch kritiserar frånvaron av en noggrann analys och efterfrågar samtidigt vetenskaplighet och bevis. Bruch menar att PAS stora spridning bland jurister, föräldrar, psykologer och socialarbetare är farlig och kommer sig av en falsk övertygelse om att fenomenet är vetenskapligt bevisat. Bruch argumenterar i sin framställning att den frekventa användningen av PAS av advokater, terapeuter, domare, socialarbetare m.fl. i den form som teorin antagit i USA kan vara till skada för barnen, Bruch, *Parental alienation* s. 383 ff.

Trots kritiken har Gardners grundteorier utvecklats till att bli ett (mer eller mindre) accepterat rättsargument med internationell spridning. Fenomenet används främst i de anglosaxiska länderna men förekommer även i några få fall i de europeiska länderna.¹⁷⁹ PAS diskuteras både inom familjerätten, socialrätten och vetenskapens område.¹⁸⁰ PAS är inte ett könsbundet rättsinstitut men uppmärksammas oftare hos utsatta pappor än mammor, varför begreppet fått stor uppmärksamhet bland olika s.k. pappa-rörelser.¹⁸¹

4.3.3 PAS i Europadomstolen

Trots kritiken har PAS mött framgång i Europadomstolen, efter återopande av artikel 8 EKMR om rätten till privat- och familjeliv. Två tyska mål som ofta citeras i PAS-doktrinen är *Elsholz & Sommerfeld v. Germany*. Tysklands umgängesregler [originalspråk *umgangsregelung*] liknar i det väsentliga den svenska umgängesrätten.¹⁸²

Elsholz mot Tyskland

Mr. Elsholz var en pappa i Tyskland som plötsligt förloade kontakten med sin femåriga son efter ett tidigare fungerande umgänge. När han sökte kontakt uppgav sonen att han inte önskade ha någon kontakt med pappan och inga träffar kom därefter till stånd. Pappan ansökte om umgänge och uppgav att mamman medvetet undanhöll sonen från honom efter en konflikt som uppstått emellan om barnets underhåll. De tyska domstolarna gjorde bedömningen att det skulle strida mot barnets bästa att besluta om umgängesrätt då barnet uttryckt en stark vilja att inte träffa pappan.¹⁸³ Vidare hade barnet uppgett att pappan var ”dålig” och att han slagit mamman.¹⁸⁴ Domstolarna gjorde bedömningen att pojken befann sig i en svår lojalitetskonflikt som var till skada för hans välmående och att han riskerade att störas i sin utveckling om han träffade pappan mot mammans vilja.¹⁸⁵ Pappan klagade till Europadomstolen och menade att de tyska

¹⁷⁹ Utöver de anglosaxiska rättsystemen förekommer PAS främst i England och Tyskland, jfr Boch-Galhau, *The Induced Parent/Child Alienation* s. 2, *Elsholz v. Germany* not. 35. I detta arbete kommenteras främst det tyska rättsystemets användande förhållandesätt till PAS på grund av närheten till den svenska umgängesrätts utformning.

¹⁸⁰ Boch-Galhau, *The Induced Parent/Child Alienation* s. 2.

¹⁸¹ Boch-Galhau, *The Induced Parent/Child Alienation* s. 1, 4 f., 7.

¹⁸² Några betydande skillnader mellan den svenska och den tyska regleringen av umgänge finns. Bl.a. är den tyska regleringen könsbunden medan den svenska har gjorts könsneutral. Vidare aktualiserar den tyska umgängesrätten olika regler beroende på om barnet är fött inom eller utom äktenskapet, vilket inte är fallet med den svenska umgängesrätten.

¹⁸³ Första instans [originalspråk *das Amtsgericht*] och övre instans [*das Oberlandesgericht*], gjorde liknande bedömning. I högsta instans [*der Bundesgerichtshof*], beviljades pappan inget prövningstillstånd.

¹⁸⁴ Not. 13 i *Elsholz v. Germany*.

¹⁸⁵ Barnet ska i samtal bl.a. ha uppgett ”Min mamma säger alltid att Egbert inte är min pappa. Mamma är rädd för Egbert.” [egen översättning], citat ur not 16. st. 2 i *Elsholz v. Germany*.

domstolarna brutit mot artikel 8 EKMR om rätten till familjeliv. Pappan argumenterade att domstolarna var orsaken till att han inte kunnat träffa sin son på de nästan sex år av processande som gått. Under tiden hade hans son, 13 år vid ansökan till domstolen, ”alienerats” från honom genom PAS.¹⁸⁶

Europadomstolen anmärkte på att domstolarna inte tagit in sakkunnig psykolog för att söka utreda barnets verkliga vilja. Såsom det var nu hade de tyska domstolarna ”nöjt sig” med att konstatera att kontakt med pappan skulle ha en negativ effekt på barnets utveckling, utan att ta hänsyn till vem av föräldrarna som var ansvarig för den svåra konflikten. Europadomstolen fann att de tyska domstolarna brutit mot rätten till familjeliv enligt artikel 8 EKMR.¹⁸⁷

4.4 Diskussion

Hur påverkas domstolens beaktande av barnets vilja av att barnet utsatts för stark påverkan av en förälder?

Det finns två argumentationslinjer i diskussionen om barnets rätt att komma till tals och att få sin vilja respekterad i domstolsprocessen. Å ena sidan finns det de som anser att barnets vilja bör få större betydelse i mål om vårdnad- boende- och umgänge och att barn ska få möjlighet att vara med och påverka sin egen vårdnadssituation. Å andra sidan finns det de som argumenterar för att barnets vilja ges allt för avgörande vikt i processen eller att barnen i största möjliga mån bör hållas utanför föräldrarnas konflikt.¹⁸⁸

Det finns svårigheter kring domstolens bedömning av barnets vilja. Inte minst till skydd för barnet kan det hända att domstolens tillmätande av barnets vilja inte till fullo skrivs in i domskälen. Detta kan medföra problem från rättssäkerhetssynpunkt. När domstolen inte tydligt motiverar och skriver ut huruvida ett barns uttryckta vilja får avgörande vikt i

¹⁸⁶ N. i Not. 30, not. 31 i Elsholz v. Germany.

¹⁸⁷ Jfr Sommerfeld v. Germany där liknande omständigheter förelåg. En pappa till ett trettonårigt barn klagade till Europadomstolen och menade att barnets uttryckta vilja ej återspeglade den verkliga viljan utan berodde på påverkan från mamman och styvpappan. Europadomstolen hänvisade i domskälen till Buscemi v. Italy § 55 där en trettonårigs klart uttryckta vilja togs i beaktande trots påverkan. Domstolen framhöll dock att avgörandet beror från fall till fall och kom fram till att inget brott mot 8 art. skett i Sommerfeld v. Germany.

¹⁸⁸ Schiratzki, *Föräldraansvar i välfärdsrätten* s. 163 ff.; Schiratzki, *Barnrättens grunder* s. 111. Enligt Schiratzki dominerar beaktandet av barnets vilja över risken för att barnet hamnar i en lojalitetskonflikt mellan föräldrarna i svensk rätt. Jfr Prop. 1981/82:168 s. 78 som framhåller att ett barn inte ska behöva välja en förälder framför den andra.

bedömningen leder detta till en svårtolkad praxis.¹⁸⁹ Eva Ryrstedt publicerade 2009 en studie där hon undersökte i vilken utsträckning barn kommer till tals i utredningar om vårdnad, boende och umgänge i relation till vilket genomslag detta får i domarna.¹⁹⁰ Ryrstedt framhåller i artikeln att domstolarna i samtliga fall för en diskussion om barnets bästa men att bedömningarna i domarna skiljer sig avsevärt åt.¹⁹¹ Annika Rejmer framhåller vidare i sin artikel i SvJT 2002 att barn oftast behandlas schablonmässigt i TR handläggning, vilket negativt påverkar möjligheten att fastställa barnets vilja.¹⁹² Det framstår en aning oroväckande att inte bara bedömningen, utan även metoden för att komma fram till barnets bästa i de individuella fallen skiljer sig mellan domstolar och domare.

Barnets uttalade vilja i mål där stark påverkan skett blir särskilt intressant när barnet kommit upp i högre ålder. Från tolv år och uppåt tillmäts barnets vilja ofta stor betydelse även om en individuell bedömning ska göras i varje fall. Inte bara ålder utan även av barnets mognad ska tas i beaktande av domstolen. När ett barn utsatts för stark påverkan kan problematiseras huruvida den uttalade viljan utgör barnets verkliga vilja. För barn runt tolv år och uppåt verkar påverkan från en förälder dock inte spela så stor roll i beaktandet av barnets vilja och det förs sällan en fördjupning i domstolens resonemang kring den verkliga viljan.¹⁹³ Enligt min mening är det vidare otydligt hur domstolens bedömning görs i praktiken. Är det i mognadsbedömningen domstolen beaktar att stark påverkan skett, eller spelar mognad och påverkan över huvud taget ingen roll när barnet är över tolv år?¹⁹⁴

¹⁸⁹ Schiratzki, *Föräldraansvaret i välfärdsrätten* s. 39. Det är viktigt att domstolarna redovisar den gjorda bedömningen av barnets bästa, så att begreppet inte används rutinmässigt, Prop. 2005/06:99 s. 40.

¹⁹⁰ Studien publicerades i Ryrstedt, SvJT 2009 1013 ff. I studien granskades samtliga publicerade vägledande domar som behandlar barnets bästa och vilja från HovR och HD under perioden 1/10 1998–30/6 2009.

¹⁹¹ Rejmer riktar bl.a. kritik mot att domstolen i vissa fall brister i den individuella prövningen av barnets bästa, Ryrstedt, SvJT 2009 s. 1022 f.

¹⁹² Rejmer, SvJT 2002 s. 148.

¹⁹³ Se ovan under 4.2 *Otillbörlig påverkan av barn mot en förälder*.

¹⁹⁴ Det är ont om vägledande praxis om hur i synnerhet yngre barns vilja ska tolkas efter 2006 års lagändringar Schiratzki, *Föräldraansvar i välfärdsrätten* s. 165. I NJA 2008 s. 963 verkar domstolen ha tagit intryck av ”tolvårgränsen”, Schiratzki a.a.

5 Verkställighet och andra påföljder vid förälders otillbörliga förfarande

5.1 Inledning

En förälders otillbörliga förfarande kan medföra att föräldern är olämplig som vårdnadshavare eller umgängesförälder.¹⁹⁵ Umgänge utgör främst en rättighet för barnen, men likväl en rättighet för umgängesföräldern. När en boförälder motverkar eller vägrar att efterfölja ett beslut om umgänge, eller när en förälder inte överlämnar barnet i rätt tid till dess vårdnadshavare kan olika påföljder aktualiseras. Egenmäktighet med barn kan t.ex. medföra både överflyttande av vårdnaden och straffansvar för den handlande föräldern.¹⁹⁶

Verkställighetsreglerna bygger på premissen att ett tidigare avgörande om vårdnad, boende eller umgänge i domstol ska gälla.¹⁹⁷ När ett beslut om vårdnad, boende eller umgänge inte fullgörs på frivillig väg aktualiseras verkställighetsreglerna i 21 kapitlet FB samt förordningen (2006:467) om verkställighet av vårdnadsavgöranden [cit. FV].¹⁹⁸ I första hand ska verkställighet ske genom vite eller hämtning enligt 21 kap 3 § FB.¹⁹⁹ I andra hand kommer vid en prövning av vårdnadsövergång mellan föräldrarna rätten även fästa avseende vid om vårdnadshavaren uppfyllt sin skyldighet att tillse att umgänget fungerar.²⁰⁰ Barnets bästa genomsyrar domstolens bedömning av verkställighet (21 kap 1 § FB).

¹⁹⁵ Umgångessabotage kan vara ett tecken på att vårdnadssituationen behöver förändras, Sjösten m.fl., *Vårdnad, boende och umgänge* s. 56 ff, 87.

¹⁹⁶ Straffansvar medför inte automatiskt att ändring i vårdnaden sker, se t.ex. NJA 1992 s. 93 där pappan dömdes för egenmäktighet med barn och misshandel av barnets mamma men ändå inte ansågs vara en olämplig vårdnadshavare enligt HD:s bedömning.

¹⁹⁷ Sjösten, *Vårdnad, boende och umgänge* s. 189, 196.

¹⁹⁸ (senast ändrad genom SFS 2014:1172 *Förordning om ändring i förordningen (2006:467) om verkställighet av vårdnadsavgöranden*). Mer om domstolens arbete för frivillig fullgörande i Sjösten, *Vårdnad, boende och umgänge* s. 193 ff.

¹⁹⁹ Schiratzki, *Föräldraansvar i välfärdsrätten* s. 111, 171, 216; LU 1982/83:17, *Om vårdnad och umgänge m.m.* s. 25.

²⁰⁰ Prop. 1990/91:8 s. 37; Prop. 1981/82:168 s. 69. Umgångessabotage kan medföra skadestånd för personskada. I NJA 1995 s. 269 medförde en förälders olovliga bortförande av barn skadestånd till vårdnadshavaren. Efter att en pappa olovligen bortfört ett knappt ett år gammalt barn och fört med sig det till sitt medborgarskapsland Tunisien förpliktigades han att utge skadestånd för personskada i form av psykiska problem till mamman. Föräldrarna hade varit sammanboende innan bortförandet men mamman hade haft ensam vårdnad om barnet. Pappans handlande bedömdes i HD vara i betydande grad riktat mot mamman, dels till följd av att avskiljandet från barnet gjorde att hennes umgänge avbröts för en ovisst framtid vilket orsakat henne psykiska problem och dels då bortförandet (samt ett tidigare bortförande) varit förenat med misshandel av mamman. Jfr RH 2005:73 där en mamma förutom att vårdnaden överflyttades till pappan, dömdes till fängelse för grov egenmäktighet med barn.

5.2 Samförståndslösning och samarbetsamtal

Enligt principen om barnets bästa anses det bästa bara att föräldrarna når en samförståndslösning. För att förverkliga sådan lösning kan föräldrarna erbjudas hjälp från familjerådgivning eller socialnämnden. Rätten ska vidare verka för att umgänget fullgörs på frivillig väg i första hand (21 kap 2 § FB). Medlare eller kontaktperson förordnad av socialnämnden kan medverka för att tillse detta mål. Domstolen har också möjlighet söka finna en samförståndslösning och kan i den processen förordna om samarbetsamtal (6 kap 18 § FB).²⁰¹ Samarbetsamtalen kan initieras utan föräldrarnas samtycke. En förälders frånvaro från samarbetsamtalen är inte sanktionerat men kan tala mot förälderns lämplighet. Först när en frivillig fullgörelse inte är möjlig aktualiseras vites- och hämningsreglerna.²⁰²

5.3 Verkställighet

Om ett avtal eller en dom om vårdnad, boende eller umgänge inte efterföljs på frivillig väg kan den drabbade parten ansöka om verkställighet. En dom om verkställighet kan vara omedelbart verkställbar enligt 21 kap 1 § FB.²⁰³ Verkställighet av ett vitesföreläggande prövas av TR på begäran av part.²⁰⁴ En presumtion är att verkställighet ska medges om ett beslut eller avtal godkänt av socialnämnd inte efterföljs.

Verkställighet kan endast begäras av umgängesföräldern, vilket kan tyda på att umgängesföräldrarnas rättighet väger över barnets. Verkställighet ska däremot vägras om ett beslutet vore oförenligt med barnets bästa enligt 21 kap 6 § FB. Verkställighetsförfarandena har i de flesta fall föregåtts av en domstolsprocess där barnet har fått komma till tals, varför det oftast inte är nödvändigt att höra barnet igen.²⁰⁵ Om barnet nått en sådan ålder och mognad att dess vilja bör beaktas, får verkställighet dock inte ske mot barnets vilja enligt

²⁰¹ Prop. 1990/91:8 s. 28.

²⁰² Verkställighet sker i de mest konfliktfyllda fallen, varför verkställighetsförfarandena är förhållandevis få, Schiratzki i *Föräldraansvar i välfärdsrätten* s. 212.

²⁰³ Prop. 2005/06:99 s. 76.

²⁰⁴ Tidigare söktes verkställighet hos förvaltningsrätten men efter lagändringarna 2006 har ansökningsförfarandet flyttats till allmän domstol, Prop. 2005/06:99 s. 70 ff.

²⁰⁵ Har det däremot gått lång tid efter domstolsbeslutet eller om omständigheterna i övrigt påkallar det kan det vara nödvändigt med förnyad utredning, Prop. 1994/95:224, s. 137 (21 kap 1 § första st. 2 FB). Mer om barnets vilja under verkställighetsförfarandet, se Sjösten, *Vårdnad, boende och umgänge* s. 191 f., 197.

21 kap 5 § FB.²⁰⁶ Till följd av att ingen res judicata inträffar i mål om vårdnad, boende och umgänge kan verkställigheten prövas på nytt (21 kap 15 § FB).

5.3.1 Vite och hämtning

Verkställighet sker i första hand genom vite eller hämtning genom polismyndighetens försorg (21 kap 3 § FB).²⁰⁷ Det huvudsakliga tvångsmedlet bör vara vite.²⁰⁸ Hämtning får ske endast om vite inte anses tillräckligt för att domen ska efterföljas.²⁰⁹

5.3.2 Överflyttning till vårdnadshavare

Om verkställighet förenat med vite eller hämtning inte visar sig tillräckligt kan en *vårdnadshavare* begära att barnet överflyttas till vårdnadshavaren enligt 21 kap 7 § FB.²¹⁰ Reglerna om överflyttning till vårdnadshavare aktualiseras även vid egenmäktigt bortförande eller kvarhållande (21 kap 8 § FB samt 7 kap 4 § BrB).

5.3.3 Omedelbart omhändertagande

I särskilt brådskande fall, där det t.ex. föreligger en risk att barnet förs ut ur landet eller om det av någon annan anledning är brådskande kan rätten besluta om omedelbart omhändertagande av barnet enligt 21 kap 10 § FB.

6 Slutsatser

Syftet med denna uppsats har varit att undersöka vilka konsekvenser en förälders otillbörliga förfarande får för parterna i domstolens bedömning av barnets bästa i mål om vårdnad,

²⁰⁶ Denna ”vetorätt” gäller endast i de fall rätten inte finner att ett verkställighetsbeslut trots barnets ovilja är nödvändigt utifrån barnets bästa, Prop. 2005/06:99 s. 81 f.; Prop. 1994/95:224 s. 19.

²⁰⁷ Det görs en åtskillnad i verkställighet beroende på om verkställigheten bygger på ett beslut om vårdnad och boende eller umgänge. Gällande umgänge har lagstiftaren fordrat en större försiktighet. För att hämtning ska ske efter en förälders vägran att efterfölja ett beslut om vårdnad eller boende fordras att alla andra vägar utretts eller att barnet är i fara. För verkställighet av umgänge krävs både att alla andra möjligheter är uttömda samt att umgänget är till barnets bästa.

²⁰⁸ Mer om vite, se bl.a. Sjösten, *Vårdnad, boende och umgänge* s. 198 ff.

²⁰⁹ Mer om hämtning, se bl.a. Sjösten, *Vårdnad, boende och umgänge* s. 196 ff.

²¹⁰ Jfr reglerna om ändring i vårdnadsförhållandena i 6 kap 4-10 §§ FB.

boende och umgänge. I arbetet har domstolens bedömning av barnets bästa vid förekomsten av en förälders otillbörliga förfarande analyserats. Ovan har diskuterats huruvida barnets behov av stabilitet och trygghet väger över behovet av en nära och god kontakt med båda föräldrar, varvid det har konstaterats att det finns stöd för att stabiliteten får övervägande betydelse i många fall. Vidare har undersökts hur domstolens beaktande av barnets vilja sker när barnet utsatts för stark påverkan av en förälder. I diskussionen har anförts att (särskilt äldre) barns uttalanden oftast får avgörande betydelse för utgången i målen, trots att barnet utsatts för stark påverkan i sin åsikt.²¹¹ Mitt intryck är utifrån dessa resonemang att en förälders otillbörliga förfarande i tvist om ett barn i en del fall lönar sig ur den rättsstridigt handlande föräldrarnas perspektiv.

Eventuella fel en förälder gör som inverkar på föräldrarnas lämplighet som vårdnadshavare kan strykes ut vid domstolens bedömning av barnets bästa. Detta är en oundviklig följd av barnets bästa såsom principen tolkas och tillämpas idag. Om stabiliteten väger över barnets behov av umgänge blir det svårt för den förälder som inte är barnets boförälder att etablera och upprätthålla en kontakt med barnet. Detsamma gäller om det förhållande att ett barn påverkats i sin inställning inte tillmäts någon större betydelse vid beaktandet av barnets vilja, därför att barnet anses ha nått en sådan ålder och mognad att dess vilja trots påverkan ska beaktas. Den förälder som drabbas av den andra föräldrarnas otillbörliga förfarande upplever säkert att en vårdnadsdom till fördel för den rättsstridigt handlande föräldern är orättvis. Samtidigt kan bedömningen ha gjorts korrekt utifrån barnets bästa.²¹² Förutsatt att domstolens bedömning av barnets bästa görs korrekt kan inte uteslutas att ett avgörande där vårdnaden kvarstannar hos en förälder som förfarit otillbörligt är till barnets bästa. Det är trots allt inte en förälders behov av kontakt med barnet, utan barnets bästa som ska vara av avgörande vikt i bedömningen.

Till följd av barnrättens särdrag blir bedömningen av en förälder som förfarit otillbörligt något komplex. Om en förälder saboterar barnets umgänge med den andra föräldern eller utsätter barnet för påverkan, betyder inte det att en överflyttning av vårdnaden är det bästa för barnet. En förälder som gör fel kan trots sina brister få rätt i domstolen. Målen om vårdnad,

²¹¹ Ett problem från rättssäkerhetssynpunkt ligger i den ojämna praxis som präglar området, särskilt ifråga om otillbörlig påverkan av barn. Den försämrade förutsebarhet som är resultatet av en svårtolkad praxis kan enligt min uppfattning vara en anledning till att vårdnadstvister ökar i Sverige.

²¹² Med en "korrekt bedömning" menas i detta fall att bedömningen görs individuellt efter barnets unika behov. Det kan knappast anses förenligt med barnets bästa att en domstol slentrianmässigt ger företräde åt den ena eller andra tolkningsgrunden för vad som är barnets bästa, något som också uppmärksammats i förarbetena till FB.

boende och umgänge kan ses utifrån två olika partsperspektiv där föräldraperspektivet avgörs för sig och barnperspektivet för sig. Att en förälders handlande i sig är felaktigt ur ett föräldraperspektiv betyder inte att föräldern inte är ”rätt förälder” utifrån ett barnperspektiv.

Min uppfattning är att de fel en förälders otillbörliga förfarande innebär ur ett föräldraperspektiv inte nödvändigtvis behöver utgöra fel ur ett barnperspektiv. Det kan å andra sidan finnas risker med ett otillbörligt förfarande som inte enbart är knutna till barnperspektivet. Olika påföljder kan aktualiseras utifrån föräldraperspektivet. Ett exempel på det är egenmäktighet med barn som kan medföra straffansvar för den handlande föräldern.²¹³ Lämplighetsbedömningen av vårdnaden om ett barn är knuten till barnets bästa som ska bedömmas utifrån ett barnperspektiv. En förälder kan med anledning av detta drabbas av olika påföljder till följd av sitt otillbörliga förfarande utan att för den skull överskrida gränsen för att anses vara en olämplig förälder ur ett barnperspektiv.

²¹³ Jfr NJA 1992 s. 93; NJA 1995 s. 269.

Källförteckning

Offentligt tryck

Departementsserien

Ds. 2011:37 *Hur svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med rättigheterna i barnkonventionen - en kartläggning.*

Författningar

SFS 1993:335 *Införandet av barnkonventionen.*

SFS 2006:458 *Lagändringar i FB.*

SFS 2006:467 *Förordning (2006:467) om verkställighet av vårdnadsavgöranden.*

SFS 2012:318 *Lag (2012:318) om 1996 års Haagkonvention.*

SFS 2014:934 *Lag (2014:934) om ändring i lagen (2012:318) om 1996 års Haagkonvention.*

SFS 2014:1172 *Förordning om ändring i förordningen (2006:467) om verkställighet av vårdnadsavgöranden.*

Internationella konventioner och förordningar

1980 års Haagkonvention: *Den i Haag den 25 oktober 1980 dagtecknade konventionen om de civila aspekterna på internationella bortföranden av barn.*

1996 års Haagkonvention: *Den i Haag den 19 oktober 1996 dagtecknade konventionen om behörighet, tillämplig lag, erkännande, verkställighet och samarbete i frågor om föräldraansvar och åtgärder till skydd för barn.*

Bryssel II-förordningen: *Rådets förordning (EG) nr 2201/2003 av den 27 november 2003 om domstols behörighet och om erkännande och verkställighet av domar i äktenskapsmål och mål om föräldraansvar samt om upphävande av förordning (EG) nr 1347/2000.*

Kommittédirektiv

Dir. 2013:35 *Översyn av barnets rättigheter i svensk rätt.*

Dir. 2014:84 *En utvärdering av 2006 års vårdnadsreform.*

Lagutskottets betänkande

LU 1982/83:17 *Om vårdnad och umgänge m.m.*

LU 2005/06:LU27 *Nya vårdnadsregler.*

Propositioner

Prop. 1981/82:168 *Om vårdnad och umgänge m.m.*

Prop. 1982/83:165 *Om verkställighet av avgöranden om vårdnad eller umgänge m.m.*

Prop. 1989/90:107 *Om godkännande av FN-konventionen om barnets rättigheter.*

Prop. 1990/91:8 *Om vårdnad och umgänge.*

Prop. 1997/98:7 *Vårdnad, boende och umgänge.*

Prop. 1992/93:173 *Om en Barnombudsman.*

Prop. 2005/06:99 *Nya vårdnadsregler.*

Prop. 2009/10:232 *Strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige.*

Prop. 2011/12:85 *Stärkt skydd för barn i internationella situationer.*

Statens offentliga utredningar

SOU 1991:70 *Ombudsman för barn och Ungdom.*

SOU 2005:43 *Vårdnad - Boende - Umgänge. Barnets bästa, föräldrars ansvar*

SOU 2005:111 *Föräldraansvar och åtgärder till skydd för barn i internationella situationer - 1996 års Haagkonvention m.m.*

SOU 2016:19 *Barnkonventionen blir svensk lag.*

Litteratur, artiklar, m.m.

Doktrin

Bernitz m.fl., *Finna rätt: Juristens källmaterial och arbetsmetoder* (13 uppl.) Författarna och Norstedts Juridik AB, Visby 2014.

Boqvist, Anna Karin, *Olämplig vårdnadshavare? – en studie av överrättsdomar angående våld och vårdnad*, Författaren i samarbete med barnombudsmannen, u.o. Publ. 2002-06-24.

Bruch, Carol S., *Parental alienation syndrome and parental alienation: getting it wrong in child custody cases*, Family Law Quarterly, Volume 35, Number 3 s. 530 ff., 2001.

Cederborg, Ann-Christin & Warnling-Nerep, Wiwecka m.fl., *Barnrätt: En antologi* (1:1 uppl.) Författarna och Norstedts Juridik AB, Indien 2014.

Eneroth, Elisabeth (red.) m.fl., *Juridik för socialt arbete* (2 uppl.) Författarna och Gleerups Utbildning AB, Falkenberg 2014.

Hollander, Anna & Borgström, Alexius (red.), *Juridik och rättsvetenskap i socialt arbete* (1:1 uppl.) Författarna och Studentlitteratur AB, Lund 2009.

Korling, Fredric & Zamboni, Mauro, *Juridisk metodlära* (1:3 uppl.) Författarna och Studentlitteratur AB, Lund 2013.

Kaldal, A (2010) kap. 4 i *Parallella processer – En rättsvetenskaplig studie av riskbedömningar i vårdnads- och LVU-mål*, Kompendium i Barnrätt VT2016, Juridicum Stockholms Universitet (utg.), Stockholm 2016, ss. 3-19.

Leviner, P (2011) kap. 5 i *Rättsliga dilemman i socialtjänstens barnskyddsarbete*, Kompendium i Barnrätt VT2016, Juridicum Stockholms Universitet (utg.), Stockholm 2016, ss. 20-38.

Rejmer, Annika, *Barnperspektiv och barnets bästa i tingsrätts handläggning av vårdnadstvister*, SvJT 2002 s. 138 ff.

Rejmer, Annika, *Vårdnadstvister: en rättssociologisk studie av tingsrätts funktion vid handläggning av vårdnadskonflikter med utgångspunkt från barnets bästa*, Lund Studies in Sociology of Law, Lunds Universitet (utg.), Lund 2003.

Ryrstedt, Eva & Mattsson, Titti, *Barn och föräldrar — kan vi acceptera dem som motparter?*, SvJT 2007 s. 389 ff.

Ryrstedt, Eva, *Barnets bästa och vilja i domstol*, SvJT 2009 s. 1013 ff.

Saldeen, Åke, *Barn – och föräldrarätt* (7 uppl.) Författaren och Iustus förlag AB, Uppsala 2013.

Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: Ämne, material, metod och argumentation* (2:6 uppl.) Författaren och Norstedts Juridik AB, Solna 2007.

Schiratzki, Johanna, *Barnrättens grunder* (5:3 uppl.) Författaren och Studentlitteratur AB, Lund 2014.

Schiratzki, Johanna, *Föräldraansvar i välfärdsrätten: Om vårdnad, vårdnadstvister och barnskydd* (1:1 uppl.) Författaren och Norstedts Juridik AB, Finland 2013.

Sjösten, Mats, *Vårdnad, boende och umgänge: Samt verkställigheten av sådana avgöranden och överenskommelser* (3:2 uppl.) Författaren och Norstedts Juridik AB, Solna 2009.

Singer, A (2012) Alla talar om barns rätt i *Festskrift till Anna Hollander*, Kompendium i Barnrätt VT2016, Juridicum Stockholms Universitet (utg.), Stockholm (2016), ss. 50-63.

Övrig litteratur

Pihl, Anna-Carin och Thunander, Tina, *Rätten till ett barn* (1 uppl.) Bokförlaget Prisma, Stockholm 2003.

Socialstyrelsen, *Vårdnad, boende och umgänge: Stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt* (1 uppl.) Bokförlaget Bergslagens Grafiska, Lindesberg 2003.

Elektroniskt material

Barnombudsmannen, www.barnombudsmannen.se

Barnrättskommittén, ”Barnets rätt att bli hörd” *Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 12* (2009). Under ”Nr 12 Barnets rätt att bli hörd”,

”<https://www.barnombudsmannen.se/barnombudsmannen/barnkonventionen/allmanna-kommentarer/>”, lydelse 2016-07-23.

M. Hooper, Lisa m.fl., *Models of Psychopathology, Generational Processes and Relational Roles* (2014), ”<http://link.springer.com/book/10.1007%2F978-1-4614-8081-5>”, lydelse 2016-07-01.

M.D. von Boch-Galhau, Wilfrid, *The Induced Parent/Child Alienation and Its Consequences (Parental Alienation Syndrome - PAS) in the Context of Separation and Divorce*,
”<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:e7hXsWg151cJ:www.pas-konferenz.de/e/dok/E01BochVortragPasE.doc+&cd=3&hl=sv&ct=clnk&gl=se&client=firefox-b>”, lydelse 2016-06-27.

Nationalencyklopedin, www.ne.se.

Statistiska centralbyrån, *50 000 barn är med om en separation varje år*,
”http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Artiklar/50-000-barn-ar-med-om-en-separation-varje-ar/”, lydelse 2016-05-16.

Socialstyrelsen (Publ. 2011-11-40), *Familjerätten och barnet i vårdnadstvister: Uppföljning av hur 2006 års vårdnadsreform slagit igenom i socialtjänstens arbete*,
”<http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2011/2011-11-40>”, lydelse 2016-07-21.

Walin, Gösta & Vängby, Staffan, *Zeteo litteratur Föräldrabalken \ FÖRSTA AVDELNINGEN: FÖRÄLDRABALK \ 6 kap. Om vårdnad, boende och umgänge* (16 uppl.)
”www.zeteo.se” lydelse 2016-06-02.

- *Zeteo litteratur Föräldrabalken \ ANDRA AVDELNINGEN: INTERNATIONELLA RÄTTSFÖRHÅLLANDEN \ Avd. 1 Allmänna internationellrättsliga regler \ IV Allmänt om rättsverkningar av föräldraförhållande*, ”www.zeteo.se”, lydelse 2016-06-12.

Die Zeit (Publ. 2015-04-23), *Mama + Papa = Feinde: Seite 4/7: Das Phänomen Eltern-Kind-Entfremdung*, ”www.zeit.de/2015/15/sorgerecht-familienrecht-scheidung-trennung/seite-4”, lydelse 2016-07-08.

Rättspraxis

Nytt Juridiskt Arkiv

NJA 1980 s. 709

NJA 1986 s. 338

NJA 1989 s. 335
NJA 1989 s. 355
NJA 1992 s. 93
NJA 1992 s. 666
NJA 1993 s. 128
NJA 1998 s. 448
NJA 1998 s. 675
NJA 1999 s. 451
NJA 2000 s. 345
NJA 2007 s. 382

Regeringsrättens årsbok

RÅ 2002 ref. 1

Hovrätterna

RH 2005:73
RH 1992:78
RH 1997:59
RH1999:74

Opublicerat

Göta Hovrätt mål nr T1075-15, avgörandedatum 2016-04-21.
Hovrätten för övre Norrland mål nr T 450-15, avgörandedatum 2016-02-19.
Göta Hovrätt mål nr T 1041-12, avgörandedatum 2012-11-27.

Justitieombudsmannen

JO dnr 2006-2010, 2011-03-25

Europadomstolen

Buscemi v. Italy, case nr. 29569/95, Strasbourg 1999-09-16 [url.
<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58304>].

Elsholz v. Germany, case nr. 25735/94, Strasbourg 2000-07-13 [url.
<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58763>]

Sommerfeld v. Germany, case nr. 31871/96, Strasbourg 2003-07-08. [url.
<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61195>]

Övrigt

Socialstyrelsen (2012), *Socialstyrelsens allmänna råd om socialnämndens ansvar för vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge*, SOSFS 2012:4.

Barnrättskommittén (2015), *Sammanfattande slutsatser och rekommendationer avseende Sveriges femte periodiska rapport*, CRC/C/SWE/CO/5.